

OHESSA JA OHELLA -GRAMMIEN SEMANTIikkaa

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
toukokuu 2016

Essi Salo

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe ja tavoitteet	1
1.2. Tutkimusaineisto	2
1.3. Grammi, adpositio ja adverbi	4
1.4. <i>ohessa</i> ja <i>ohella</i> -grammien kieliopillistuminen ja etymologia	5
1.5. <i>ohessa</i> ja <i>ohella</i> -grammit sanakirjoissa	7
2. AIEMPI TUTKIMUS	9
2.1. Sisä- ja ulkopaikallissijojen merkitysoppositio	9
2.2. Synonymia ja polysemia	12
3. TEORIATAUSTA	13
3.1. Kognitiivinen semantiikka	13
3.2. Predikaatio	14
3.3. Konseptuaaliset perusrelaatiot	15
4. METODI	18
4.1. Metodin esittely	18
4.2. Metodin toteutus	19
5. KONKREETTISET TILANILMAUKSET	21
5.1. Spatiaalinen sijainti 'vieressä'	21
5.2. Sijainnin laajennus 'lähellä, jonkin yhteydessä'	24
5.3. Koonti: konkreettiset tilanilmaukset	26
6. ABSTRAKTIT TILANILMAUKSET	29
6.1. Temporaalinen sijainti ajassa 'samanaikaisesti'	29
6.2. Komitatiivinen suhde 'yhdessä' ja 'lisäksi'	38
6.2.1. Elollisten toimijoiden suhde 'yhdessä'	39
6.2.2. Elottomien entiteettien suhde 'lisäksi'	45
6.2.3. Koonti: komitatiivinen suhde	49
6.3. Vertaileva 'rinnalla'	51

6.4. Sijainti yleisessä abstraktissa tilassa	54
6.5. Koonti: abstraktit tilanilmaukset	55
7. PÄÄTÄNTÖ	57
7.1. Tutkimustulokset	58
7.2. Lopuksi	62
LÄHTEET	64

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja tavoitteet

Tutkin pro gradu -työssäni suomen kielen *ohessa* ja *ohella* -grammien¹ semantiikkaa. Paikallissijataivutukseltaan produktiivinen *ohe*-vartalo taipuu sekä sisä- että ulkopaikallissijoissa: *ohessa*, *ohesta*, *oheen*, *ohella*, (*ohelta*), (*ohelle*). Elementillä on sama vartalo kuin sanalla *ohi*, jolla on myös prolatiivinen muoto *ohitse*. Tässä tutkimuksessa päähuomio on inessiivimuodon *ohessa* sekä adessiivimuodon *ohella* merkityseroissa.

Tutkin *ohessa*- ja *ohella*-muotojen eroja nyky-yleisakieltä edustavan korpusaineiston avulla. *ohessa* esiintyy aineistossa sekä adverbina (*Ohessa on taulukko*) että postpositiona (*Opiskelen työn ohessa*). *ohella* esiintyy vain postpositiona (*Suomi on lajin kärkimaita Ruotsin ohella*).

Työni teoreettisena taustana toimii kognitiivinen semantiikka. Tutkimuksessani vaikuttaa semantiikassa yleinen oletus, jonka mukaan kieli pyrkii aina ekonomisuuteen ja sen vuoksi välttää täydellistä synonymiaa. Ero sanan muodossa heijastuu siis aina myös sen merkitykseen. (Haiman 1985: 21–22.) Tämän periaatteen mukaan myös *ohessa* ja *ohella* -muotojen välillä voi olettaa olevan eroja. Sen sijaan sanakirjojen määritelmien mukaan muodot vaikuttavat synonyymisiltä, ja ne kuvataankin usein toistensa merkitysten kautta (PS, NS).

Monista suomen adpositioista ja myös adpositioiden ulko- ja sisäpaikallissijojen merkitysoppositiosta on jo tehty tutkimusta, mutta kiinnostavan tästä tutkimuksesta tekee se, että *ohe*-grammi on vielä merkitysopposition suhteen tutkimatonta aluetta. Tämän tutkimuksen tarkoitus on täydentää aiempaa suomen kielen postpositioiden tutkimusta *ohe*-grammin osalta. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mitä merkitys- ja käyttöeroja *ohe*-grammin sisä- ja ulkopaikallissijoilla on. Grammien käytöllä tarkoitan tässä yhteydessä sitä, esiintyvätkö ne adverbeina vai postpositioina.

¹ Grammilla tarkoitetaan kieliopillista sanaa, joka voi esiintyä eri sanaluokissa. Yksi termin ensimmäisiä soveltajia on Svorou (1994) teoksessaan *The Grammar of Space*.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä ovat *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaiset merkitykset?
2. Mitä eroa on *oh*-vartalon sisä- ja ulkopaikallissijojen merkityksessä?
3. Mitä eroa on *oh*-vartalon sisä- ja ulkopaikallissijojen käytössä?

1.2. Tutkimusaineisto

Tutkimukseni aineistona käytän Tieteen tietotekniikan keskuksen CSC:n Kielipankin² Kalevan osakorpusta. Osakorpuksen tekstit ovat Kaleva-lehdestä vuosilta 1998–1999. Kaleva on Pohjois-Suomen suurin ja koko Suomen neljänneksi suurin seitsenpäiväinen sanomalehti, jonka levikki oli ilmestynyttä numeroa kohti 65 572 kappaletta vuonna 2014³. Kaleva-lehti valikoitui aineistokseni lähinnä paikallisuutensa vuoksi, mutta mikä tahansa muukin sanomalehti olisi voinut sopia tutkimukseeni yhtä hyvin. Vuosien 1998–1999 osakorpus on tällä hetkellä uusin saatavissa oleva vuosikerta. Korpusaineisto sopii hyvin semanttisen tutkimuksen pohjaksi, sillä käytettävissä on koko lausekonteksti, jota tarvitaan merkitysten ymmärtämiseksi. Kalevan osakorpus puolestaan on hyvä aineistolähde siksi, että se edustaa dokumentoitua, aitoa nyky-yleiskieltä.

Hain aineiston Kalevan osakorpuksesta CSC:n Lemmie-työkalun avulla hakulausekkeilla [ohessa] ja [ohella]. Hakutuloksia sain sanoille *ohessa* 212 ja *ohella* 1 413 tapausta. *ohella*-grammin frekvenssi on siis aineistossa huomattavasti suurempi. Grammien frekvenssiä Kalevan osakorpuksessa havainnollistaa taulukko 1. Saadakseni molempia muotoja analyysiini yhtä monta otin mukaan *ohella*-tapauksista mukaan vain 212 ensimmäistä. Lemmie järjestää hakutulokset satunnaiseen järjestykseen, joten rajaaminen ei vaikuta aineistoni laatuun. Molemmista rajatuissa aineistoissa kolme esimerkkitekstiä toistui täsmälleen samana kahteen kertaan, joten poistin kaksoiskappaleet aineistostani. Näin molempien grammien esimerkkien todelliseksi määräksi jää 209. Korpuksista poimimieni esimerkkilauseiden perässä koodi ”kaleva1998_1999” ilmaisee, että esimerkki on peräisin Kalevan osakorpuksesta. Numero koodin perässä ilmaisee lauseen sijaintia korpuksessa.

² www.csc.fi/-/kielipank-1

³ www.kalevakonserni.fi

TAULUKKO 1. *ohessa* ja *ohella* -grammien esiintyminen Kalevan osakorpuksessa.

<i>ohessa</i>	<i>ohella</i>
212	1413
13 %	87 %

Korpustutkimukset jakautuvat lähestymistapansa perusteella **aineistoesimerkein tuetuihin** (*corpus-illustrated*) ja **aineistopohjaisiin** (*corpus-based*) (Tummers & Heylen & Geeraerts 2005: 234–238). Aineistopohjaiset tutkimukset voidaan eritellä vielä **aineistopohjaisiin** (*corpus-based*) ja **aineistovetoisiin** (*corpus-driven*) tutkimuksiin (Tognini-Bonelli 2001: 65–66). Oma tutkimukseni on aineistopohjainen, sillä aineiston rooli ei ole tutkimuksessa toimia vain esimerkkireservinä vaan olla systemaattisen analyysin pohjana. Tutkimuskohteeni valitsin aikaisemman tutkimuksen perusteella: muista molemmissa paikallissijasarjoissa taipuvista ja lateraalista läheisyyttä ilmaisevista grammeista oli jo tutkimusta, mikä mahdollistaa *ohessa* ja *ohella* -grammien vertailun aiempaan tutkimukseen. Tutkimusaihe oli siis jo valittu ennen aineiston hankintaa, joten tutkimustani ei voi kutsua aineistovetoiseksi. (Jantunen 2009: 101–103, 106.)

Tutkimukseni on luonteeltaan **kvalitatiivinen**. Jaan aineistoni merkitysryhmiin laadullisen analyysin perusteella. Tarkastelen *ohessa* ja *ohella* -grammien esiintymistä kussakin merkitysryhmässä myös vertaamalla inessiivi- ja adessiivimuotojen esiintymismääriä toisiinsa. Tutkimukseni laadullisessa analyysissä käytän tutkijan kielitajuani eli **introspektiota** tarkkaillessani grammien merkityksiä ja niissä ilmeneviä eroja. Erityisesti Talmy (2005) on puolustanut introspektion käyttöön pohjautuvaa lingvistiikkaa, joka on saanut osakseen myös vastustusta empiirisen koulukunnan edustajien suunnalta. Introspektiossa on Talmyn mukaan kyse siitä, että kielenkäyttäjät kohdistaa huomionsa kielenpiirteisiin sellaisina kuin ne hänen kognitiossaan ilmenevät. (Äidin)kieltä koskeva introspektio on kaikille ihmiselle yhteinen kyky, jonka avulla lingvisti on opetellut tarkastelemaan kieltä tieteellisen täsmällisesti. Talmy korostaa, että merkityksen tutkimus on kielitieteen ala, jota ei voi harjoittaa ilman introspektiota. (Huumo & Sivonen 2010: 34–35.)

1.3. Grammi, adpositio ja adverbi

Vapaat kieliopilliset morfeemit eli **grammit** ovat monikäyttöisiä kielen elementtejä. Niiden kieliopillinen tehtävä ja sanaluokka voivat vaihdella eri käyttökonteksteissa. Joskus sama grammi, esimerkiksi *pää*, voi toimia sekä adpositiona (*Panna maljakko pöydän päälle*), adposition kaltaisena elementtinä paikallissijamuotoisen seuralaisen kanssa (*Pukea takki lapselle päälle*), adverbinä itsekseen (*Laittaa kone päälle*) tai partikkelina verbin yhteydessä (*Painaa päälle*). (Ojutkangas & Huumo 2010: 19.)

Adpositiot, eli prepositiot ja postpositiot, ovat vajaaparadigmaisia tai taipumattomia sanoja, joita täydentää kieliopillissijainen substantiivilauseke (esim. *työn ohessa*). Suomen kielessä postpositiot ovat huomattavasti prepositioita yleisempiä. Postpositiorakenne kiitettyy entisen substantiivin (esim. *vieri*) taipumusmuodosta (*vieressä*) ja sen genetiivitäydennyksen (*tien*) muodostamasta substantiivilausekkeesta (*tien vieressä*). Yhdessä adpositio ja **täydennys** kertovat olion tai asian suhteesta toiseen entiteettiin. (VISK § 687–688.) Adpositiot täydentävät suomen paikallissijajärjestelmää. Paikallissijoilla ilmaistaan entiteetin sijaintia kiinteässä tai löyhemmässä kontaktissa johonkin (*pöydällä, seinässä*), kun taas adpositiolla ilmaistaan suhteellista sijaintia ja sen astetta (*pöydän päällä, seinän vieressä*). (VISK § 689.)

Osa suomen adpositioista voi toimia myös **adverbeina**. Tällöin ne esiintyvät ilman laajennusta, jolloin konteksti määrittää, minkä läheisyydestä tms. puhutaan (esim. *ohessa taulukko*). Useat sekä adpositiona että adverbina toimivista sanoista ovat suhteellista sijaintia ilmaisevia ja sisältävät paikallissijaisen päätteen. (VISK § 694.) Sekä *ohessa* että *ohella* esiintyvät aineistossani postpositiona genetiivisijaisen täydennyksen jäljessä. Tämän lisäksi *ohessa* esiintyy myös adverbina ilman laajennusta. *ohella* ei esiinny aineistossa adverbina. Asiasta varmistuakseni tarkastelin vielä korpuksen kaikkia 1 413 *ohella*-tapausta Wordin hakutoiminnon avulla. Havaittiin, että 1 339 kaikista *ohella*-grammeista esiintyi suoraan *n*-loppuisen genetiivimuodon jäljessä. Hakuni ulottumattomiin jääneistä noin 70 esimerkistäkin yli puolet selittyi genetiivin jäljessä esiintyvällä possessiivisuffiksilla (*työnsä ohella*). Lisäksi joukosta löytyi *jonka* ja *minkä* -muotoja, joita yksinkertainen hakutapa ei tunnistanut genetiiviksi. Esimerkkien joukossa ei ollut yhtäkään ilman genetiivitäydennystä esiintyvää *ohella*-adverbia.

1.4. *ohessa* ja *ohella* -grammien kieliopillistuminen ja etymologia

Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosesseja, jotka synnyttävät kieleen kieliopillisia aineksia vähemmän kieliopillisista aineksista. Kieliopillistuminen määritellään tyypillisesti leksikosta kielioppiin eteneväksi yksisuuntaiseksi prosessiksi. (Heine ym. 1991: 3–4.) Leksikaalisesta aineksesta kehittyy vähitellen kieliopillinen kategoria, grammi. Leksikaalinen sisältösana, esimerkiksi nomini, alkaa siis toimia kieliopillisena funktiosanana kuten adpositiiona. (Lehtinen & Laitinen 1997: 10–11.) Kieliopillistuessaan yksiköt siirtyvät asteittain kategoriasta toiseen muodostaen jatkumon (Jaakola 1997: 126). Muutos on vähittäistä ja eri vaiheiden muodot voivat jäädä elämään rinnakkain. (Lehtinen & Laitinen 1997: 12.) Edellä kuvattua perinteistä kieliopillistumisnäkemystä voidaan kutsua klassiseksi kieliopillistumisteoriaksi (Pekkarinen 2011: 28).

Suomen kielen adpositiot ovat syntyneet pääasiassa nomineista. Adpositiot ovat kiteytyneet johonkin sijamuotoon, yleensä paikallissijoihin (*ohessa*, *ohella*). Ne ovat siis muotoa **nomini+sijapäätte**. Paikallissijaisten adpositioiden voi katsoa olevan suhteellisen myöhäsyntyisiä, mitä tukee sekin, että ne ovat merkitykseltään lokaalisia ja suhteellisen konkreettisia. Kun sana muuttuu nominista adpositioksi, sen merkityksessä tapahtuu muutos konkreettiselta tasolta abstraktille ja käyttökonteksti laajenee. Nominin ilmaisevat oliota (*ihmisen kylki*), adpositiot taas kahden tai useamman olion välistä suhdetta (*Raahen kaupunki sijaitsee rannikolla Oulun kyljessä*). (Jaakola 1997: 122–125, 128.) Muutos on metaforinen, tarkemmin sanottuna analoginen eli perustuu suhteen samankaltaisuuteen: kahden paikkakunnan välinen suhde käsitetään samanlaiseksi kuin ruumiin ja sen vieressä olevan tarkoitteen suhde (Ojutkangas 2001: 196). Suurin osa adpositioista ilmaisee lokaatiota, mutta useat alkuperältään lokatiiviset adpositiot ovat kieliopillistuneet myös abstraktimpien suhteiden ilmaisuun. (Jaakola 1997: 122–125, 128.)

Jaakola (1997) sijoittaa *ohessa* ja *ohella* -grammit spatiaalis-abstraktia lokaatiota ilmaisevien adpositioiden merkitysryhmään. Ryhmään kuuluvilla adpositioilla voidaan aina ilmaista spatiaalista lokaatiota, mutta monilla on lisäksi myös abstrakteja käyttötarkoituksia. Suurin osa lokaatioita ilmaisevista adpositioista on kehittynyt kokonaisuuden osaa ilmaisevasta substantiivista. (Jaakola 1997: 132–133.) Heine ym. esittävät spatiaalisten käsitteiden kielellisten ilmausten tärkeimmäksi lähteeksi ruumiinosien ilmaukset (*pää*,

rinta, selkä) (Heine ym. 1991: 125, 127). Myös monet suomen adpositiot ovat ruumiinosailmauksista kieliopillistuneita (*kyljessä, kupeella*) (Jaakola 1997: 132–133). Krista Ojutkangas (2001) nimeää kieliopillistumisen tärkeimmäksi merkityksen muutostavaksi metonymian. Kokonaisuuden osaan viittaavan sanan merkitys laajenee niin, että sanalla voidaan kuvata myös tilaa kokonaisuuden ympärillä. Näin esimerkiksi *kylki*-nominin merkitys 'ruumiin sivuosa' muuttuu 'sivuosaa ympäröivän tilan' merkitykseen. (Ojutkangas 2001: 195.)

ohi-sanana ruumiinosa-alkuperästä on esitetty epävarmoja etymologioita. Grammit *ohessa* ja *ohella* ovat vanhassa kirjakielessä ja murteissa itsenäisesti esiintyvän 'reunaa, sivua, viertä' merkitsevän *ohi*-, *ohe*- vartalon paikallissijamuotoja (SSA s.v. *ohi*). Myös *ohimo*-sanana on oletettu olevan samaa alkuperää. Molempien selitetään olevan johdoksia *ohavartalosta* ja samaa alkuperää kuin adjektiivin *ohut*, jolloin alkuperäinen merkitys olisi ollut 'ohut kohta (päässä tai vatsanpohjassa)'. *ohimo*-sana on merkinnyt joissakin murteissa ja lähisukukielissä paitsi 'otsan sivua' myös 'kuvetta, nivusia'. (SSA s.v. *ohimo*.) Myös *ohessa* ja *ohella* -grammit voisi lukea kieliopillistuneiden ruumiinosanimien joukkoon niiden lähisynonyymien *rinnalla* ja *kupeella* (NS s.v. *ohessa, ohella*) tavoin.

Kieliopillistumisjatkumolla *ohi* voidaan lukea pitkälle kieliopillistuneeksi adpositioksi, koska sen yhteys kantasanaansa on täysin hämärtynyt (Jaakola 1997: 127). Vanhassa kirjakielessä ja murteissa itsenäisenä substantiivina esiintynyttä *ohi*-nominia (*tien ohi* 'tien vieri') ei enää nykykielessä esiinny (Häkkinen s.v. *ohi*). Adposition prototyypisyys näkyy myös sen muodossa: *ohi*-grammi on kiteytynyt vanhaan *i*-latiivi muotoon ja irronnut täysin nominiparadigmastaan (Jaakola 1997: 125, 127). Ainoastaan sen yksikön paikallissijamuodot ovat käytössä erillisinä adverbeina ja adpositioina (*ohessa, ohesta* jne.) (NS s.v. *ohi*). Haukioja (2000) käyttää neljä testiä, joilla mitataan suhdesanojen sijaintia substantiivi–adpositio-jatkumolla. Testeissä tarkastelun kohteena ovat edellä mainitun nominimuodon olemassaolon lisäksi monikollistuminen, attribuutin saaminen ja possessiivisuffiksin mahdollisuus. Kriteerien perusteella *ohi* on tarkastelluista sanoista selvimmän adpositioitunut, sillä se ei täytä mitään substantiiville asetetuista kriteereistä: monikon muodostus, attribuutin lisääminen ja possessiivisuffiksin liittäminen eivät ole mahdollisia. (Haukioja 2000: 95–98.) *ohessa* ja *ohella* täyttävät muuten samat kriteerit, mutta possessiivisuffiksin lisääminen (esim. *ohessaan, ohellaan*) tuntuu ainakin jossain määrin mahdolliselta.

1.5. *ohessa* ja *ohella* -grammit sanakirjoissa

Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, mitä merkityksiä *ohessa* ja *ohella* -grammeilla ilmaistaan ja mitä eroa sisä- ja ulkopaikallissijojen ilmaisemilla merkityksillä on. Tarkastelen myös eroja *ohessa* ja *ohella* -grammien adverbi- ja postpositiokäytössä. Taustoitin näitä kysymyksiä selvittämällä, mitä sanakirjoissa kerrotaan grammien tunnetuista merkityksistä sekä ilmeneekö *ohessa*- ja *ohella*-grammin merkityskuvausten välillä eroja.

Suomen nykykielen pohjalta laaditussa Suomen kielen perussanakirjassa (PS) *ohessa* (*ohesta*, *oheen*) -grammille on annettu kolme merkityskuvausta. Samat kuvaukset esimerkkilauseineen toistuvat myös perussanakirjan seuraajan, Kielitoimiston sanakirjan (KS) sivuilla. Ensimmäinen perusmerkitys (1) määrittää lähisyntyneiden kautta: 'yhdessä, samalla kertaa, samanaikaisesti, rinnan jnk kanssa, jnk yhteydessä, lisäksi, rinnalla, ohella'. Toinen merkitys (2) on erikoistuneempi 'johonkin liitettynä/liittyneenä, jonkun mukana', jonka esimerkissä esiintyy postposition sijaan adverbi. Kolmantena (3) esitellään grammin suhdetta paikkaan kuvaava merkitys 'vieressä, sivussa, varrella', jossa *ohessa* on taivutettu elatiiviin. (PS s.v. *ohessa*, KS s.v. *ohessa*.)

- (1) *Opiskella työn ohessa.*
- (2) **Ohessa** lähetämme vastauslomakkeet.
- (3) *Auto löytyi tien ohesta.*

Adessiivimuotoisella *ohella*-grammilla on perussanakirjassa vain yksi merkitys, joka on kuvattu lähes identtiseksi *ohessa*-grammin ensimmäisen merkityksen kanssa, ja yksi esimerkkilauseistakin (1) on sama (PS s.v. *ohella*). Tästä syntyy kehämäärittely, jossa sekä *ohessa* ja *ohella* että lähimerkityksiset sanat esimerkiksi *rinnalla*, *sivussa* ja *lisäksi* esitellään sanakirjoissa toistensa synonyymeina. Sivosen (2002) mukaan sanojen merkitysten selittäminen sanakirjoissa toistensa kautta voi johtaa lukijan kehään, jossa alun perin tarkastellun sanan merkityksestä on vaikea päästä selville, vaikka merkityksiä olisi selitetty useiden vastineiden ja esimerkkilauseiden avulla. Tältä voitaisiin välttyä, jos sanoja ei kuvattaisikaan synonyymien kautta, vaan korostettaisiin kognitiivisen kieliopin näkemystä, jonka mukaan kielellisen muodon muuttuessa myös merkitys muuttuu. (Sivonen 2002: 513–514.)

Nykysuomen sanakirjan (NS) merkityskuvaukset vastaavat sisällöltään perussanakirjan kuvauksia muutamaa uutta, suhdetta paikkaan kuvaavaa lähisynonymia (‘sivulla, kuppeella, ääressä’) lukuun ottamatta. NS:n mukaan myös *ohella* voi ilmaista suhdetta paikkaan. Käyttö tosin mainitaan harvinaiseksi, mitä todistava esimerkki on ammennettu kuvaavasti Kalevalasta. Nykysuomen sanakirja (NS) erottelee toisistaan grammien postpositio- ja adverbikäytön. Sen mukaan sekä ulko- että sisäpaikallissijaisia muotoja käytetään postpositiona genetiivin jäljessä ja adverbina yksinään. (NS s.v. *ohessa*, *ohella*.)

2. AIEMPI TUTKIMUS

2.1. Sisä- ja ulkopaikallissijojen merkitysoppositio

Suomen grammit ovat tyypillisesti nominilähtöisiä, minkä vuoksi niillä on usein melko produktiivinen sijataivutus (Ojutkangas & Huumo 2010: 19). Tyypillisesti ainakin niin sanottua suunnan oppositiota ero-, tulo- ja olosijamuodon välillä ilmaistaan paitsi nominien myös adpositioivartaloitten taivutusmuodoilla (Huumo & Peiponen 2013: 73). Monet adpositioista ovat kuitenkin vajaaparadigmaisia: esimerkiksi *kyljessä, kyljestä, kylkeen* taipuu vain sisäpaikallissijoissa, kun taas *rinnalla, rinnalta, rinnalle* saa vain ulkopaikallissijataivutuksen (Ojutkangas 2001: 258).

Muutamista adpositioivartaloista on mahdollista muodostaa sekä sisä- että ulkopaikallissijamuodot, mutta tällöin sijojen merkitys ei yleensä vastaa nominien kohdalla tavallista sisäinen–ulkoinen tai kiinteys–irralisuus -erottelua (Alhoniemi 1988: 30). Tästä hyvä esimerkki on täydellisesti paikallissijoissa taipuva *pää*-grammi. *päällä* merkitsee vertikaalia sijaintia kiintopisteen⁴ 'yläpuolella' tai 'päällispinnalla' (*pöydän päällä ~ päältä ~ päälle*), ja *päässä* taas kiintopisteen sijaintia vertikaaliakselilla (*pöydän päässä ~ päästä ~ päähän*). (Suutari 2006: 115–118; Ojutkangas & Huumo 2010: 19.) Alhoniemi (1988) jakaa molemmissa paikallissijoissa taipuvat postpositiosarjat kahteen tyyppiin: lähes synonyymisiin (esimerkiksi *sisä*-grammi) sekä merkitysoppositioltaan erikoistyyppisiin, joita edellä mainittu *pää*-grammikin edustaa (Alhoniemi 1988: 32).

sisä-grammin ulko- ja sisäpaikallissijaiset muodot vaikuttavat äkkiseltään melko synonyymisiltä (Alhoniemi 1988: 32). Ojutkangas ja Huumo (2010) ovat kuitenkin tutkineet grammin sisä- ja ulkopaikallissijojen käyttö- ja merkityseroja spatiaalisissa merkitystehävissä. Vaikka sisä- ja ulkopaikallissijaisten muotojen väliltä ei löydy yhtä selkeää ja johdonmukaista merkityseroa, niiden käyttöalat poikkeavat toisistaan. Olennaista on se, millaiseksi hakualue eli kiintopisteen sisäpuoli hahmottuu: *sisä*-grammin sisäpaikallissija-

⁴ Määrittelyn käsitteet kiintopiste ja muuttuja luvussa 3.2. Käsitteiden käyttöä tässä työssä kuvaan luvussa 4.2.

sijat vaativat kiintopisteekseen kolmiulotteisen, säiliömäisen kiintopisteen, kun taas ulkopaikallissijat sopivat yhteen myös yläpinnaltaan avointen ja jopa kaksiulotteisten pintaisten kiintopisteiden kanssa. (Ojutkangas & Huumo 2010: 28, 39–42.)

Omanlaisensa merkitysoppositio on myös *ete*-grammin paikallissijamuodoilla (Alho-niemi 1988: 32). Huumo (2013) on tutkinut sijaintia frontaaliakselilla ilmaisevaa *ete*-grammia tilanteissa, joissa sekä muuttuja että kiintopiste liikkuvat (*kävellä jonkun edellä vrt. seisoa jonkun edessä*). Frontaaliakselilla dynaamisuutta koodataan kaikista akseleista vahvimmin, mikä johtuu frontaaliakselin taipumuksesta toimia suunnan lisäksi projisoidun väylän ilmaisimena. *ete*-grammissa dynaamisuuden koodaus tapahtuu ulkopaikallissijan avulla, mutta myös vaihtelevalla sanavartalolla ilmaistaan samaa tapauksessa *takana – perässä, jäljessä*. (Huumo 2013: 9–11.)

Paitsi frontaalilla myös lateraalisella akselilla dynaamisuutta voidaan koodata sijanvaihtelulla. Lateraalista sijaintia ilmaisevaa *vieri*-grammia on tutkinut Tuomas Huumon johdolla Piia Peiponen (2013). *vieri*-grammilla on sekä sisäpaikallissijat (*vieressä, vierestä, viereen*) että ulkopaikallissijataivutus (*vierellä, viereltä, vierelle*), joiden oppositio liittyy myös ainakin osittain staattisuuteen ja dynaamisuuteen. Kyseeseen tulee myös suuntaisuuden tai dynaamisuuden implikaatio, kuten metaforinen ja fiktiivinen liike. Aineiston perusteella näyttää siltä, että frekvenssiltään harvinaisemman *vierellä*-muodon käyttö keskittyy tiettyjen dynaamisten merkitysten ilmaisuun. (Huumo & Peiponen 2013: 77, 83–84.)

Lateraalista sijaintia ilmaisevien *vieri*-muotojen kohdalla dynaamisuuden koodaus ei kuitenkaan ole niin vahva kuin frontaalista sijaintia ilmaisevien *edellä* ja *edessä* muotojen välillä. Lateraalisen akselin osalta sisä- ja ulkopaikallissijojen oppositio dynaamisuuden kuvaajana koskee vain sijaintisuunnaltaan neutraaleja *vierellä*- ja *rinnalla*-muotoja. Lateraalista suuntaa erottelevat muodot *oikealla* ja *vasemmalla* voivat näin ilmentää niin staattisia kuin dynaamisiakin tilanteita. (Huumo & Peiponen 2013: 77–78.) Vertikaalilla akselilla dynaamisen ja staattisen järjestelmän välillä ei näy varsinaista muotoeroa (Huumo 2013: 10).

Sijaintia 'vieressä' merkitsevät myös Krista Ojutkankaan (2001) väitöskirjassaan tutkitut suomen ja viron kieliopillistuneet ruumiinosanimet: *korva (kõrv)*, *kuve*, *kylki (külg)*

ja *rinta*. Näistä täydellinen taivutusparadigma on *korva-* ja *kuve-*vartaloisilla kieliopillisilla elementeillä. (Ojutkangas 2001: 258.) *kuve-*vartalon sisä- ja ulkopaikallissijojen välillä ei ole merkityseroa, ja ulkopaikallissijojen käyttö on muutenkin harvenemaan päin. *korva-*sanana käyttö kieliopillisessa funktiossa on nykysuomessa niukkaa ja usein merkitykseltään lähellä konkreettista 'osaa; pieltä', joten sisä- ja ulkopaikallissijojen merkityserosta on vaikea tehdä päätelmiä. (Ojutkangas 2001: 259.) Sen sijaan viron nykykielesäkin produktiivisen *kõrv-*sanana ulkopaikallissijamuodot ilmaisevat yleensä sisäpaikallissijoja abstraktimpia merkityksiä, kuten komitatiivisuutta (Ojutkangas 2001: 228, 248). Väitöskirjan ruumiinosanimet näyttäisivät tulevan merkityksissään lähelle *oh-*vartaloa, onhan *rinnalla* ja *kupeella* mainittu myös *ohessa* ja *ohella* sanakirja-artikkeleissa. (NS; KS s.v. *ohessa*, *ohella*). Merkitysten jakoa konkreettisiin ja abstrakteihin tilanilmauksiin hyödynnän tutkimukseni analyysiluvussa. (Ojutkangas 2001: 204–220.)

Kirsi Heikkisen pro gradu -työ vuodelta 1994 käsittelee lateraalista läheisyyttä ilmaisevien postpositioiden semantiikkaa. Mukana tutkimuksessa ovat postpositiot *kupeella*, *kupeessa*, *kyljessä*, *rinnalla*, *sivulla*, *sivussa*, *vierellä* ja *vieressä*. Työ tarkastelee sanojen postpositio-käyttöä niiden lokatiivisissa merkitystehtävissä. *varrella-* ja *ohessa-*postpositiot on rajattu käsittelyn ulkopuolelle, vaikka ne kuvaavatkin niin ikään lateraalista läheisyyttä. Tuloksista käy ilmi, että eri postpositiot ovat korkeintaan osittain synonyymisia. (Heikkinen 1994: 1, 97.)

Heikkisen tuloksissa samaa kantaa edustavien *kuve-*, *sivu-* ja *vieri-*postpositioiden sisä- ja ulkopaikallissijamuotoisten postpositioiden erot näkyvät muuttujan ja kiintopisteen suhteen laadussa. Sisäpaikallissija ilmaisee tiiviimpää, kiinteämpää sekä tarkkarajaisempaa suhdetta kiintopisteeseen kuin ulkopaikallissija. Lisäksi kiintopisteen vaikutuspiiri hahmottuu postposition sisäpaikallissijoilla kolmiulotteisena tilana ja ulkopaikallissijoilla kaksiulotteisena alueena. Postpositioiden ulkopaikallissijoihin liittyy dynaamisuuden implikaatio: *kupeella* esiintyy esimerkiksi useammin liikeverbien kuin tekemistä ilmaisevien verbien kanssa, kun taas *kupeessa* toimii päinvastoin. (Heikkinen 1994: 92–97.)

Onikki-Rantajääskön (2001) Sarjoja-väitöskirja käsittelee suomen kielen paikallissijaisia olotilanilmauksia. Teos kartoittaa paikallissijaisten olotilanilmausten suhdetta paikallissijojen monimerkityksisyyteen. Tutkimuksen lähtökohtana on hypoteesi, jonka mukaan

olotilanilmaukset ovat abstraktistuneet metaforien kautta paikallissijojen konkreettisemmista merkitystehtävistä. (Onikki-Rantajääskö 2001.) Olotilanilmauksissa esiintyy paljon vaihtelua sisä- ja ulkopaikallissijojen välillä, mutta sijanvaihtelulle on mahdotonta esittää mitään yksittäistä ilmiselvää syytä (Onikki-Rantajääskö 2001: 56).

2.2. Synonymia ja polysemia

Piia Päiviön (2007) väitöskirja tarkastelee terminatiivisten partikkelien *asti* ja *saakka* synonymiaa, merkitystä sekä käyttöä ja kehitystä suomen kielessä. Tutkimus kyseenalaistaa kognitiivisen kieliopin lähtöoletuksen synonymian mahdottomuudesta, ja siinä todetaan partikkelien olevan keskenään hyvin synonyymisia. (Päiviö 2007: 234–235.) Täydellisellä synonymialla kuvataan ilmiötä, jossa kaksi sanaa voivat korvata toisensa kaikissa käyttötilanteissa ja konteksteissa ilman, että sanan yleismerkitys, tyyli, konnotaatio tai affektiivisuus muuttuvat (Päiviö 2007: 123).

Kersten Lehismets (2014) on tutkinut väitöskirjassaan suomen väylä-adpositioiden *yli*, *läpi*, *kautta* ja *pitkin* kognitiivista semantiikkaa lähinnä niiden spatiaalisissa merkitystehtävissä. Tutkimuksessaan hän muun muassa vertailee adpositioiden *läpi* ja *pitkin* pre- ja postpositio-käytön eroavaisuuksia. Adpositiorakenteiden jako spatiaalisiin, temporaalisiin ja abstrakteihin ilmauksiin paljastaa, että spatiaalisissa ilmauksissa käytetään yleensä postpositiota, kun taas temporaalisissa prepositio on yleisin. Abstrakteissa ilmauksissa käytetään yhtä lailla sekä pre- että postpositioita. Lisäksi työssä käsitellään adpositioita voimadynamiikan ja fiktiivisen liikkeen näkökulmasta. (Lehismets 2014: 41–44.)

Polyseemisellä sanalla, morfeemilla tai muulla kielellisellä yksiköllä on enemmän kuin yksi merkitys. Nämä merkitykset ovat yleensä kontekstisidonnaisia (Leino 1993: 121). Johanna Meriläinen (2015) on tutkinut pro gradu -työssään *kanssa*-grammin polysemiaa. Tutkimuksen tuloksista ilmenee, että prototyypisimmillään komitatiivisuutta ilmaiseva *kanssa* voidaan jakaa todella monenlaisiin ryhmiin merkityksensä perusteella. Grammin merkitystehtävän määrittelyyn vaikuttavat muun muassa muuttujan ja kiintopisteen elollisuus/elottomuus sekä muuttujan ja kiintopisteen välinen voimadynamiikka. Grammia käytetään myös sekä metaforissa että konstruktioissa ja partikkelina. (Meriläinen 2015: 59–60.)

3. TEORIATAUSTA

3.1. Kognitiivinen semantiikka

Tutkielmani taustateorian toimii **kognitiivinen semantiikka**, joka kuuluu kognitiivisen kielitieteen suuntaukseen. Kognitiivisen kielitieteen keskiössä on **merkitys**, jota kaikki muu kielessä palvelee (Haddington & Sivonen 2010: 10). Merkitys on seurausta sanoista, mutta sanat itsessään eivät sisällä merkitystä. Kieli nähdäänkin merkityksiä välittävien symbolien järjestelmänä. Kielioppi ja merkitys eivät ole autonomisia vaan aina toisistaan erottamattomia: kieliopilliset muodot (kuten sijamuodot) ovat aina semanttisesti motivoituneita. (Langacker 1987: 12.) Kognitiivinen kielioppi ei tunnusta **synonymiaa**. Lähtökohtana on, että muutos muodossa aiheuttaa muutoksen myös merkityksessä (Haiman 1985: 21–22.)

Kognitiivisen kielinäkemyksen mukaan semantiikka on **ensyklopedista**. Tämä tarkoittaa sitä, että **kielellistä tietoa** ja **maailmantietoa** pidetään toisistaan erottamattomina. Yksittäisen sanan merkitystä ei ole mahdollista kuvata tyhjentävästi pelkän piirreluettelon avulla, vaan puhujan kaikki tieto asiasta vaikuttaa sanan merkitykseen. (Haddington & Sivonen 2010: 10–11; Langacker 1987: 147, 153.) Kielellisen ilmauksen merkitys nähdään hahmona, jonka tulkitseminen vaatii taustakseen maailmaa koskevaa tietoa. Niinpä kieltä ei voida tarkastella erillään kieltä käyttävästä ihmisestä ja tämän kulttuurista. Kielellistä merkitystä tarkastellaankin kognitiivisessa kielentutkimuksessa ihmismielen toimintana, jossa ihmisen kognitio ja kulttuuri yhdistyvät. (Onikki-Rantajääskö 2010: 47–48.)

Kognitiivista kielentutkimusta ei voida pitää yhtenäisenä koulukuntana, vaan se pitää sisällään metodologisesti vaihtelevaa tutkimusta. Yksi kognitiivisen semantiikan merkittävimmistä teorioista on **kognitiivinen kielioppi**, jonka on kehittänyt yhdysvaltalainen Ronald W. Langacker erityisesti teoksissaan *Foundation of Cognitive Grammar I ja II* (1987, 1991). Kognitiivisen kieliopin tärkeimpiä, koko kognitiivista kielentutkimusta yhdistäviä, lähtökohtia ovat jo edellä mainitsemani merkityskeskeisyys, ensyklopedisuus sekä joustavuus. (Onikki-Rantajääskö 2010: 41, 47–49.) Joustavuuden periaatteen taustalla on Langackerin (1987) pyrkimys kumota lingvistiikassa perinteisesti toistuvat vastakkainasettelut muun muassa kieliopin ja leksikon (esimerkiksi kieliopillistuminen) sekä

syntaksin ja semantiikan välillä (Langacker 1987: 18). Kognitiivisen kieliopin kielinäkemys on **käyttöpohjainen** (*usage-based*). Kielenkäyttö on dynaamista ja muokkaa jatkuvasti kieliopin rakennetta. (Onikki-Rantajääskö 2010: 50; Langacker 1987: 46.)

Kognitiivisen kielentutkimuksen hajanaista kenttää yhdistävät edellä mainitsemieni lähtökohtien lisäksi toistuvat viittaukset samoihin lähdeteoksiin ja kuvauskäsitteisiin. Näihin kognitiivisesti motivoituneisiin käsitteisiin lukeutuvat kognitiivisen kielitieteen johtohahmon, Leonard Talmyn, kehittälemät funktionalistiset kuvauskäsitteet, joita hän esittelee kaksiosaisessa kokoelmassaan *Toward a Cognitive Semantics* (2000a, 2000b). (Onikki-Rantajääskö 2010: 50, 41–42.) Talmyn mukaan kielen rakenne noudattaa usein hahmopsykologiasta tuttua **kuvio–tausta**-jakoa, jossa yksi osallistujista on kuvio ja muut taustaa, jota vasten kuvio hahmottuu (Huumo & Sivonen 2010: 20). Esimerkiksi lauseessa *Kynä vierä pöydältä* kuvio on liikkuva entiteetti eli *kynä*, jonka taustaa, *pöytää*, vasten kuvion reittiä kuvataan. Talmyn kuvio–tausta-jakoa hyödyntää myös Langackerin kognitiivisen kieliopin **muuttuja–kiintopiste**-jaottelu. (Huumo & Sivonen 2010: 30.)

3.2. Predikaatio

Kognitiivisessa kieliopissa semanttinen rakenne kuvataan **predikaationa**, joka toimii kielellisen ilmauksen semanttisena napana. Kielen pienin semanttinen yksikkö on **predikaatti** (kuten morfeemi on pienin symbolinen yksikkö). Predikaatti on siten morfeemin semanttinen napa. Predikaatio kuvataan suhteessa yhteen tai useampaan **kognitiiviseen alueeseen**, jotka muodostavat sen taustan, kehyksen. Tätä taustaa vasten predikaatio hahmottaa jonkin entiteetin: joko **olion** tai **relaation**. Olion hahmo on rajattu ala joltakin kognitiiviselta alueelta. Esimerkiksi substantiivihahmo *ilta* sijoittuu temporaaliselle alueelle *vuorokausi* ja substantiivihahmo *huone* spatiaaliselle alueelle *talo*. (Leino 1993: 72–73.)

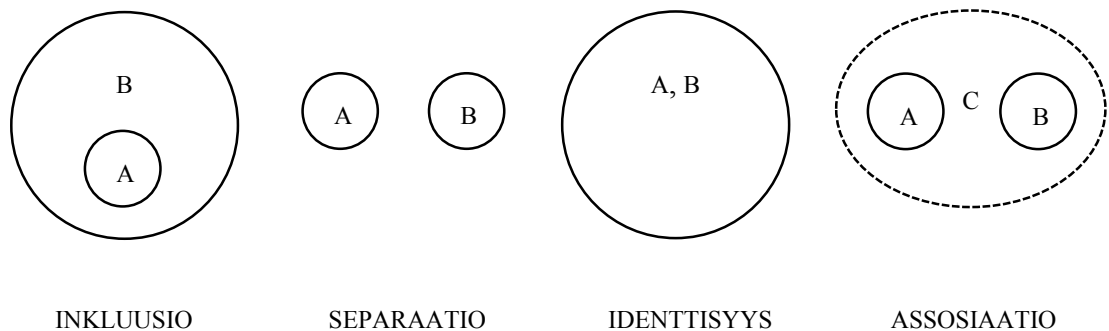
Relaation hahmo koostuu tyypillisesti kahdesta entiteetistä sekä niiden välisestä suhteesta. Esimerkiksi ilmauksessa *kissa matolla* relaationa toimii sijapäätte, joka muodostaa suhteen kahden olion, *kissan* ja *maton*, välille. Relaatiot jakautuvat kahtia **atemporaalisiin** ja **prosessuaalisiin relaatioihin**. Atemporaalisia relaatioita edustavat muun muassa adpositiot ja sijapäätteet. Ne esittävät muodostelmia, jotka eivät vaadi kuvaukseltaan ajan

käsitettä. Prosessuaaliseen relaatioon eli prosessiin liittyy aina sen esittämän tilanteen kehittyminen ajassa, mikä ilmaistaan verbillä. Esimerkiksi lauseessa *kissa näki hiiren* finiitiverbi ilmaisee olioiden, *kissan* ja *hiiren*, välistä relaatiota. Prosessit jaetaan edelleen perfektiviin ja imperfektiivisiin sen mukaan, liittyykö niihin ajassa tapahtuvaa muutosta. (Leino 1993: 72–74.)

Relationaaliset predikaatit poikkeavat luonteeltaan olioita osoittavista. Niissä on sama **hahmo–kehys**-jako kuin olioillakin, mutta toisella tasolla kuvio–tausta-jäsennys ilmenee myös jakona **muuttujaan** ja **kiintopisteeseen**. Predikaation korosteisin entiteetti on muuttuja; toinen tai muut relaation hahmottamista entiteeteistä toimivat kiintopisteenä. Muuttuja toimii siis tällä tasolla kuviona ja kiintopiste sen taustana. (Leino 1993: 80–81.) Muuttujan ja kiintopisteen käsitteiden käytöstä tässä työssä kerron tarkemmin luvussa 4.2.

3.3. Konseptuaaliset perusrelaatiot

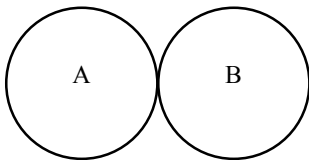
Relaatiot jakautuvat Langackerin (1987: 225–230) esityksen mukaan neljään konseptuaaliseen perusrelaatioon: INKLUUSIO, SEPARAATIO, IDENTTISYYS ja ASSOSIAATIO. INKLUUSIOSSA jotakin on jonkin sisäpuolella eli pelkistettynä [A SISÄLTYY B:HEN]. INKLUUSIO on konseptuaalisista perusrelaatioista primaari, sillä kolmea muuta voidaan luonnehtia sen avulla (Leino 1993: 199). Kuvio 1 hahmottaa kaikki neljä konseptuaalista perusrelaatiota.

KUVIO 1. Konseptuaaliset perusrelaatiot Langackerin (1987: 230) mukaan.

SEPARAATIO on INKLUUSION vastakohta, jossa muuttuja ja kiintopiste ovat toisistaan erillään: [A ON ULKONA B:STÄ] ja [B ON ULKONA A:STA]. IDENTTISYYS voidaan määritellä molemmiin puoliseksi INKLUUSIOKSI, jossa INKLUUSIO on totaalinen sekä muuttujan että kiintopisteen osalta: [A ON IDENTTINEN B:N KANSSA] ja [B ON IDENTTINEN A:N KANSSA]. Myös relaatio ASSOSIAATIO on sama kummankin entiteetin osalta: [A ASSOSIOITUU B:HEN] ja [B ASSOSIOITUU A:HAN]. ASSOSIAATIOSSA entiteetit ovat toistensa läheisyydessä kuten SEPARAATIOSSA [A ON ULKONA B:STÄ]. ASSOSIAATION määrittelemiseen vaatii kuitenkin myös kolmannen entiteetin C, joka kuvaa A:n vaikutuspiiriä [A SISÄLTYY C:HEN], ja jonka sisälle B kuuluu [B SISÄLTYY C:HEN]. (Leino 1993: 199–200.)

SEPARAATION ja INKLUUSION välille ei voida vetää tarkkaa rajaa. INKLUUSION määrittelyyn kuuluu, että on olemassa ainakin yksi sellainen piste, joka on yhteinen muuttujan ja kiintopisteen lokaatiolle. Vastaavasti SEPARAATION vaatimus on, ettei muuttujan ja kiintopisteen lokaatiolla ole yhtään yhteistä pistettä. Esimerkkilause *Talot ovat kiinni toisissaan* voidaan katsoa joko SEPARAATION tai INKLUUSION minimitapaukseksi, sillä kiintopiste ja muuttuja kyllä koskettavat toisiaan, mutta niiden lokaatiot ovat silti erillään. Tällaista suhdetta voidaan käsitellä myös erillisenä relationa ja nimittää sitä Lakoffin (1987: 420) tavoin KONTAKTIKSI. (Leino 1993: 201.) KONTAKTIA havainnollistaa kuvio 2.

KUVIO 2. KONTAKTI (Leino 1993: 201.)

KONTAKTIN luonne vaihtelee kiintopisteen mukaan. Spatiaalisessa kontaktissa keskeinen kriteeri on suomen kielessä se, perustuuko KONTAKTI painovoimaan vai ei. Mikäli relation kiintopisteenä oleva pinta tukee muuttujana olevaa entiteettiä painovoiman suunnasta (esim. *Katolla on lunta*), käytetään ulkopaikallissijaa, jolla yleensä ilmaistaan ASSOSIAATIOTA (*Pojat ovat saunalla*). Painovoimasta riippumatonta ja siten kiinteämpää KONTAKTIA ilmaistaan sisäpaikallissijalla (*Katossa on kärpäsiä*). Raja ei tässäkään ole ehdoton, joten samaa asiaintilaa voidaan joskus koodittaa kummallakin tavalla. Vaihtoehtoiset ilmaukset eivät kuitenkaan ole synonyymisiä (*Seinällä~seinässä on juliste*). (Leino 1993: 201–202.)

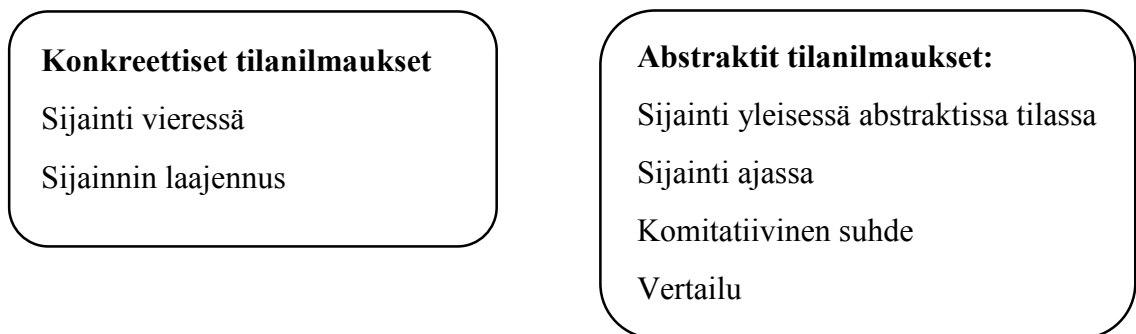
Sijapredikaattina inessiivi hahmottaa keskeisessä käytössään inkluusiosuhteen, jossa jokin on jonkin sisällä. Predikaatin hahmoon kuuluu paitsi inkluusiosuhde, myös kaksi entiteettiä, joiden suhdetta kuvataan: sijapredikaatin muuttuja ja kiintopiste. Spatiaalisessa tapauksessa kyse on fyysisistä entiteeteistä, joista toinen mahdollistaa toisen fyysisen entiteetin inkluusion. Predikaatti inessiivi hahmottaa siis yksinkertaisen atemporaalisen relaation, jossa olennaista on muuttujan ja kiintopisteen lokaation vähintään osittainen yhtenevyys. Leino esittää kaksi inessiivi-predikaation spesifimpää elaboraatiota spatiaalisessa kehyksessä. Ensimmäisen predikaatin kiintopisteenä on kolmiulotteinen SÄILIÖ ja relaationa muuttujan INKLUUSIO. Siinä muuttujana oleva entiteetti sijoittuu kokonaan kiintopisteen rajaamaan alaan (*kivi kengässä*). Toisessa predikaatissa kiintopiste on kaksiulotteinen PINTA, minkä vuoksi relaationa on INKLUUSION rajataukseksi katsottava KONTAKTI. Muuttuja on tällöin kosketuksissa kiintopisteeseen (*lappu ovesa, kärpänen kävelee katossa*). (Leino 1993: 178–179.)

Adpositio *ohi* hahmottaa relaation, jossa muuttujana oleva VÄYLÄ kulkee läheltä kiintopistettä kohtaamatta sitä. Kyseessä on siis SEPARAATIO, sillä muuttuja ja kiintopiste ovat toisistaan erillään. SEPARAATIO säilyy kutakuinkin samanlaisena kiintopisteen luonteesta riippumatta toisin kuin INKLUUSIO ja KONTAKTI, jotka varioivat kiintopisteensä mukaan. Predikaatti voi kuitenkin hahmottaa SEPARAATION yhteen tai useampaan kolmesta suuntaisen tilan perusdimensioista: **vertikaaliseen** (ala/ylä), **frontaaliseen** (etu/taka) tai **lateraaliseen** (vasen/oikea). (Leino 1993:198–200.) Nähdäkseni *ohessa* ja *ohella* ilmaisevat – samoin kuin *ohi* – relaatioista pääasiassa SEPARAATIOITA ja niiden perusdimensio on prototyypillisesti lateraalinen.

4. METODI

4.1. Metodin esittely

Käytän tulevissa luvuissa aineiston luokittelun pohjana Krista Ojutkankaan (2001) väitöskirjaa *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Väitöskirjan neljäs pääluku käsittelee ruumiinosanimien *korva*, *kuve*, *kylki* ja *rinta* kieliopillistumista. Siinä Ojutkangas jakaa grammien merkitykset kahtia: **konkreettisiin** ja **abstrakteihin tilanilmauksiin**. Tilalla Ojutkangas tarkoittaa lauseen ilmaisemien osallistujien ja tapahtumien olinpaikkaa (space), joka voi sijoittua spatiaaliseen reaali maailmaan (konkreettiset tilat) tai esimerkiksi temporaaliseen maailmaan (abstraktit tilat). (Ojutkangas 2001: 193.)

KUVIO 3. Konkreettiset ja abstraktit tilanilmaukset (Ojutkangas 2001: 204–220).

Konkreettiset tilanilmaukset jakaantuvat edelleen sijaintiin vieressä sekä sen laajennukseen 'lähellä'. Abstrakteihin tilanilmauksiin kuuluvat sijainti yleisessä abstraktissa tilassa, sijainti ajassa, komitatiivinen suhde sekä vertailu. (Ojutkangas 2001: 204–220.) Kaikki merkitysryhmät on kuvattu kuviossa 3.

Ojutkankaan käyttämä analysointitapa sopii hyvin myös *ohessa* ja *ohella* -grammien käsitteelyyn, koska ne ilmaisevat ainakin osittain samoja merkityksiä kuin *korva*, *kuve*, *kylki* ja *rinta* (KS s.v. *ohessa*, *ohella*). Mikäli oletetaan, että *oh*-vartalo on samaa alkuperää sanan *ohimo* ('otsan sivu', 'kuve') kanssa (SSA s.v. *ohi*, *ohimo*), voi *ohessa* ja *ohella* -grammit myös lukea kieliopillistuneiden ruumiinosailmausten joukkoon. Kieliopillistunut perusmerkitys olisi tuolloin 'sivu, vieri', kuten muidenkin ruumiin sivuosiin viittaa-

vien sanojen kohdalla. Jaakolan (1997) mukaan kielessä toimii analogiamalli, joka mahdollistaa pesyeiden synnyn. Mallin avulla muodostuu ryhmiä, joiden adpositiot ovat keskenään samantyyppisiä sekä lähtö- että nykymerkitykseltään. (Jaakola 1997: 156.)

4.2. Metodin toteutus

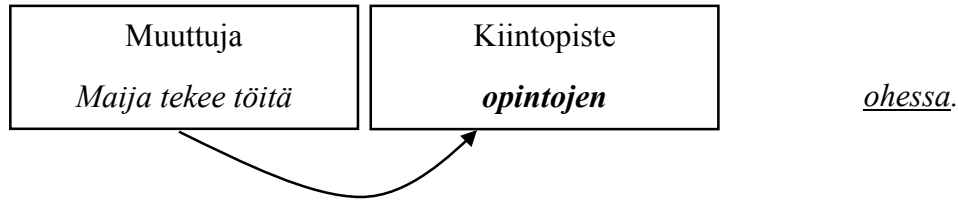
Aineiston analysointia ja luokittelua helpottaakseni valitsin jokaisen ilmausryhmän kohdalle parafrasoin, jonka voisi parhaiten esimerkeissä kuvitella *ohessa-* tai *ohella-*grammin paikalle. Parafrasoin merkitys on eri kuin alkuperäisen ilmauksen, mutta samalla sillä on myös yhteistä alkuperäisen kanssa, joten ilmausten välillä vallitseva osittainen synonymia ei haasta kognitiivisessa kielentutkimuksessa laajasti hyväksytyä lähtökohtaa täydellisen synonymian mahdottomuudesta (Västi 2012: 35). Valikoin Ojutkankaan (2001) ja Jaakolan (1997) käyttämien parafrasien joukosta esimerkkeihini sopivimmat sanat. Olen merkinnyt ne otsikkoihin puolilainausmerkein.

Puhun analyysissäni **muuttujasta** ja **kiintopisteestä** (näiden suhteesta ks. Langacker 1987: 217). Jako muuttujaan ja kiintopisteeseen ei tosin ole yksiselitteinen: jakoa voidaan soveltaa monella kielen tasolla, minkä vuoksi lauseessa useampi entiteetti voi olla muuttujan tai kiintopisteen roolissa samanaikaisesti (Päiviö 2007: 32). Esimerkkilauseessa (1) *tehdä*-verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *Maija* ja kiintopiste objekti *töitä*. *ohessa*-postposition ilmaiseman relaation kiintopisteenä on *opintojen* ja muuttujana toiminta *Maija tekee töitä*. Adpositiolauseke *opintojen ohessa* on myös erillinen relatio, jonka kiintopisteenä toimii *opintojen* ja muuttujana *ohessa*.

(1) *Maija tekee töitä **opintojen ohessa**.*

Analyysissä keskityn *ohessa* ja *ohella* -grammin ilmaisemaan relaatioon. Kutsun analyysiosassa kiintopisteeksi *ohessa* tai *ohella* -postposition lauseopillista, genetiivimuotoista täydennystä, joka toimii semanttisesti postposition ilmaiseman relaation kiintopisteenä. Olen merkinnyt kiintopisteet esimerkkeihin lihavoimilla. Muuttujaksi nimitän puolestaan entiteettiä, jonka suhdetta tähän kiintopisteeseen *ohessa* tai *ohella* -postpositio kuvaa riippumatta muuttujan lauseenjäsenfunktioista, joka voi olla subjekti, objekti tai adverbi-

aali. Esimerkiksi lauseessa *Maija tekee töitä **opintojen** ohessa* kiintopisteenä on genetiivimuotoinen *opintojen* ja muuttujana toiminta *Maija tekee töitä*. Havainnollistan jakoa kuviossa 4. Silloin kun *ohessa* toimii adverbina ilman genetiivimuotoista täydennystä, on kiintopiste pääteltävä kontekstista. Edellä kuvattu muuttujan ja kiintopisteen määrittely palvelee työtäni parhaiten, koska tutkimuksen päähuomio on grammien merkityksissä eikä esimerkiksi verbin ilmaisemassa prosessissa.

KUVIO 4. *ohessa*-postposition ilmaiseman relaation muuttuja ja kiintopiste.

Olen jakanut aineistoni merkitysryhmiin laadullisen analyysin perusteella. Esitän tulokset kuvailemalla tapauksia sanallisesti kognitiivisen semantiikan termejä hyödyntäen. Esitän eri merkitysryhmiin jakamani tapaukset myös lukuina helpottaakseni *ohessa* ja *ohella* -grammin keskinäistä vertailua. Lukujen avulla arvioin grammin ulko- ja sisäpaikallissijamuotojen yleisyyttä kussakin merkitysryhmässä. Aineistoni sisältää paljon ”rajatapauksia”, jotka sopisivat ainakin kahteen eri merkitysryhmään. Olen laittanut lauseet abstrakteimpaan mahdolliseen ryhmään, ellei konkreettisempi merkitys ole lauseessa selvästi ensisijainen.

Analyysini jakautuu kahteen päälukuun: konkreettisiin ja abstrakteihin tilanilmauksiin. Lukujen rakenne noudattelee edellä esittämäni Ojutkankaan väitöskirjan merkitysryhmäjakoja.

5. KONKREETTISET TILANILMAUKSET

Tässä luvussa käsittelen ensin lateraalisen läheisyyden ilmauksia ja siirryn sitten lateraalista akselista riippumattomiin 'lähellä'-tapauksiin. Koonnissa esittelen tapauksia lukumäärien kautta ja pohdin *ohessa* ja *ohella* -grammien eroja konkreettisten tilojen ilmaisimina.

5.1. Spatiaalinen sijainti 'vieressä'

ohessa ja *ohella* kuuluvat VISK:n mukaan paikan adverbeihin, jotka ilmaisevat sijaintia, lähtökohtaa, päätepistettä, tilaa, suuntaa, etäisyyttä tai reittiä. Monet paikan adverbeista ovat paikallissijaisia. *ohessa* ja *ohella* kuuluvat paikan adverbeista etäisyyttä ja sijainnin suhteellisuutta kuvaaviin yhdessä muun muassa *lähellä*, *vieressä* ja *vierellä* -adverbien kanssa. (VISK § 648.)

Spatiaalisten eli kolmiulotteista tilaa kuvaavien suhteiden keskeisyys ihmisen kognitiossa heijastuu myös kieleen. Kieliopillisten ja leksikaalisten rakenteiden ensisijainen merkitys on yleensä spatiaalinen, ja tämä voi edelleen toimia abstraktimpien suhteiden ilmaisimien lähteenä. Tämä tendenssi koskee paitsi paikallissijojä myös adpositioita. (Leino 1993: 186.) 'Vieressä' olemista voidaan siis pitää lateraalista läheisyyttä ilmaisevien adpositioiden peruserkityksenä.

'Vieressä'-merkitys edellyttää kiintopisteeltä lateraalista ulottuvuutta eli kokonaisuudesta erottuvia sivuosia, joiden vieressä sijaitseminen on mahdollista. Tyypillisimmillään tällainen kiintopiste olisi ihminen tai eläin, jonka kasvojen perusteella etupuoli ja edelleen sivu määräytyvät. (Ojutkangas 2001: 205.) Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että *ohessa* ja *ohella* -postpositioiden yhdistyessä elolliseen kiintopisteeseen kyseessä on pikemminkin komitatiivinen merkitys 'yhdessä jonkun kanssa' tai 'lisäksi'. Komitatiivinen merkitys tosin pohjaa, kuten kaikki muutkin grammien abstraktit merkitykset, tähän konkreettiseen 'vieressä' olemiseen. Komitatiivisia ilmauksia kuvailen tarkemmin jäljempänä luvussa 6.2.

Elollisten entiteettien lisäksi lateraalinen ulottuvuus on myös entiteetillä, joka on horisontaalinen, kaksiulotteinen ja pitkänomainen, kuten *tie*. Koska omassa aineistossa ei vastaavaa esimerkkiä esiinny, olen poiminut lauseen perussanakirjasta.

(1) *Auto löytyi tien ohesta.* (PS s.v. *ohessa*)

Keskeistä on, että *tie*-entiteetin voi hahmottaa väylänä. Ojutkankaan mukaan kielenkäyttäjä voi kuvitella itsensä väylälle kanonisesti eteenpäin suuntautuvaan liikkeeseen, jolloin oman ruumiin etupuoli ja sen kautta määrittyvät sivuosat heijastuvat kiintopisteen ympäristöön. (Ojutkangas 2001: 208.) Tällöin kyseessä on **subjektiivinen liike**, joka tapahtuu kielenkäyttäjän käsitteistyksessä aktuaalisen maailman sijaan (ks. Langacker 1991: 157–160). Toinen mahdollisuus väylän lateraalisen ulottuvuuden hahmottamiseksi on ajatella *tie* itsessään olennoksi, jolla on frontaalinen ja sen myötä lateraalinen akseli. Näillä perusteiden muuttuja (*auto*) voi sijaita ’vieressä’ suhteessa kiintopisteeseen (*tie*).

Sanakirjat PS ja NS esittävät *ohessa*-grammin kuvauksissaan suhdetta paikkaan kuvaavan merkityksen ’vieressä, sivussa’ (ks. luku 1.4.). Aineistostani ei kuitenkaan löydy yhtäkään esimerkkiä, joka kuvaisi yksiselitteisesti muuttujan konkreettista sijaintia kiintopisteen ’vieressä’. Tämä havainto todistaa, ettei *ohessa*-grammin käyttö tässä merkityksessä ole yleistä nyky-yleiskielessä. Tähän verrattuna *ohessa*-grammin käyttö esimerkiksi temporaalisten ja komitatiivisten suhteiden ilmaisemiseen on aineistoni perusteella huomattavasti yleisempää. Seuraavaksi pohdin, mikseivät *ohe*-kantaiset grammit ilmaise spatiaalista lateraalista läheisyyttä, vaikka se on niiden kieliopillistumisen lähtökohta ja alkuperäinen merkitys.

Oman aineistoni kohdalla spatiaalisten ilmausten puuttuminen voi olla osittain tekstilajin vaikutusta. Minna Jaakola (1997) on tutkinut genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumista HKV-korpusaineiston avulla. Jaakolan mukaan HKV:n tekstit ovat asiatyylisiä lehtitekstejä ja artikkeleita, mikä voi osaltaan selittää sitä, miksi spatiaalisen lokaation ilmaiseminen ei näytä olevan adpositioiden tyypillinen tehtävä. Sen sijaan adpositiorakenteilla ilmaistaan välinettä, tapaa, syytä tai tiedon lähdettä eli abstrakteja merkityksiä. Toisenlainen aineisto tarjoaisi toisenlaisen kuvan adpositioiden käytöstä. (Jaakola 1997: 130.)

ohessa ja *ohella* -grammien lisäksi suomessa on monia muitakin lateraalista läheisyyttä osoittavia postpositioita, joiden ei voi olettaa olevan keskenään täysin synonyymisia. Heikkisen (1994: 99) pro gradu -työn tuloksista käykin ilmi, että *kuve-*, *kylki-*, *sivu-*, *rinta-* ja *vieri-*kantaisten postpositioiden tyypilliset kiintopisteet eroavat toisistaan. Esimerkiksi *sivussa*-postpositio näyttää konventionaalistuneen käytettäväksi lähes yksinomaan kiintopisteiden *tie* kanssa merkityksessä 'pois keskeiseltä toiminta-alueelta', kuten lauseessa *Auto joutui tien sivuun. vieri-*kantaiset postpositiot puolestaan toimivat monenlaisten kiintopisteiden kanssa, jotka voivat olla muun muassa *tien* kaltaisia väyliä. (Heikkinen 1994: 99.) Näiden lisäksi myös esimerkiksi ruumiinosaa ilmaiseva nomini *poski* sopii kuvallisessa käytössä ilmaisemaan tien viertä ilmauksessa *Tien poskessa* (KS s.v. *poski*). Tästä seuraa, että kaikkia postpositioita ei juuri käytetä esimerkin (1) tyyppisten tilanteiden ilmaisuun.

Lateraalista läheisyyttä ilmaisevista postpositioista ainakin Ojutkankaan (2001) tutkimalla on erikoistunut kuvaamaan myös monen tyyppisiä abstrakteja suhteita (Ojutkangas 2001: 211–220). Konkreettisissa spatiaalisissa merkityksissä *rinta* on yleiskielessä suhteellisen harvinainen ja usein kirjallissävvyinen (Ojutkangas 2001: 205). Heikkisenkin tulosten mukaan *rinnalla* -postposition käyttö on konventionaalistunut lähes poikkeuksetta vain samassa linjassa liikkuvien elollisten olioiden, tavallisimmin kahden ihmisen, SEPARAATION kuvaukseen. Pitkälle edenneen merkityksen abstraktistumisen lisäksi *rinnalla* on mainituista postpositioista pisimmälle kieliopillistunut, eli se on katkaissut sidoksensa substantiivikantaansa aivan kuten *ohessa* ja *ohella*. (Heikkinen 1994: 99, 101–102.) Tätä ajatusta mukaillen voisikin ajatella *ohessa-* ja *ohella-*postposition abstraktistumisen edenneen niin kauas alkuperäisestä merkityksestä, ettei konkreettisen lateraalisen läheisyyden ilmaisu enää olisi kielessä mahdollinen tai ainakaan tavallinen.

Vaikka esimerkin (1) kaltaisia yksiselitteisesti spatiaalista 'vieressä' oloa kuvaavia tapauksia ei aineistostani löydy, ovat muutamat aineistoni lauseet tulkittavissa rajatapauksiksi konkreettisen ja abstraktisen merkityksen välimaastossa. Esimerkissä (2) havainnollistuu merkityksen muutos spatiaalisesta kohti komitatiivista.

- (2) *Merja Aletta Ranttilan uusi värihehkuinen maalaus, Minä poimin poimin kukkia, on **muun tuotannon ohessa** esillä Galleria Art Halvaressa. (kaleva1998_1999 160957)*

Tapauksen (2) voidaan tulkita edustavan konkreettista lateraalista läheisyyttä, sillä kyse on maalauksista, jotka oletettavasti sijaitsevat näyttelytilan seinällä toistensa 'vieressä'. Kiintopisteen eli maalausten (*muu tuotanto*) etupuoleksi hahmottuu kuvapuoli, jonka kautta lateraalinen ulottuvuus eli sivuosat ovat selvästi erotettavissa kokonaisuudesta. Todennäköisemmin esimerkissä on kuitenkin haluttu kertoa näyttelyn sisällöstä, eikä niinkään teosten konkreettisesta esillepanosta, jolloin *ohessa*-postposition ensisijainen merkitys on komitatiivinen 'lisäksi' (spatiaalisten ja komitatiivisten ilmausten suhteesta tarkemmin luvussa 6.2.).

5.2. Sijainnin laajennus 'lähellä', 'jonkin yhteydessä'

Laajentumana sijainnista 'vieressä', *ohessa* voi ilmaista lateraalisesta akselista riippumattomia spatiaalisia suhteita. Ojutkankaan mukaan merkityksen siirryttyä elollisesta elottoman entiteetin 'sivuosaan', ei "kasvottomien" entiteettien etuosaa ja siten sivua yleensä pysty yksiselitteisesti erottamaan kokonaisuudesta. Tämä mahdollistaa grammien merkityksen muutoksen yleiseen 'lähellä, jonkin yhteydessä, ympäristössä' olemiseen. (Ojutkangas 2001: 208–209.)

Lehden sivuilla usein esiintyvä ilmaus, jonka mukaan toinen teksti on toisen *ohessa*, ei spesifioi sijainnin suuntaa lateraalisella akselilla:

- (3) *Torstain ruokasivulla julkaistusta lakka-puolukkakakun ohjeesta puutte* (sic!) *täyteosa. Ohessa molemmat reseptit.* (kaleva1998_1999 138966)
- (4) *Julkaisemme ohessa kirjasta luvun, jossa Mauno Koivisto tarkastelee vuoden 1940 merkitystä Suomen ja Euroopan historiassa.* (kaleva1998_1999 156055)

Esimerkkilauseesta (3) ei voi lehden painettua sivua näkemättä tietää, sijaitseeko muutuja (*reseptit*) kiintopisteeseen (tekstiin itseensä) nähden sen vieressä vai ylä- tai alapuolella. 'Vieressä'-tulkinta on mahdollinen, mikäli oletetaan, että *reseptit* sijaitsevat luku-suunnan asettamalla akselistolla (yllä, alla, oikealla, vasemmalla) tekstin vasemmalla tai oikealla puolella. Mikäli näin on, kuuluu esimerkkilause periaatteessa edellä käsiteltyyn spatiaalinen sijainti 'vieressä' -ryhmään. Esimerkissä (4) kokonainen kirjan luku vie luultavasti tekstinä enemmän tilaa kuin esimerkin (3) reseptit, minkä vuoksi tuntuu epätoden-

näköisemmältä, että teksti sijaitsisi kokonaan juuri aiheeseen johdattelevan tekstin 'vieressä'. Myös tulkinta, jonka mukaan mainittu Koiviston teksti sijoittuu osittain tai kokonaan eri sivulle kuin johdantoteksti, tuntuu mahdolliselta. Esimerkkien (3) ja (4) tyyppisiä tapauksia on aineistossani useampi, ja ne ovat kaikki *ohessa*-adverbeja. Adverbi ei adposition tapaan eksplisiittisesti spesifioi relaation kiintopistettä, vaan se hahmotetaan yleensä kontekstista (Leino 1993: 214). Esimerkeissä (3) ja (4) kiintopisteenä toimii teksti itse.

Sijainnin laajennus -ryhmään luen kuuluvaksi perussanakirjassa *ohessa*-grammille esitetyn erityismerkityksen 'johonkin liitettynä/liittyneenä, jonkun mukana' lauseessa *Ohessa lähetämme vastauslomakkeet* (sanakirjaesimerkki (2) luvussa 1.5.). Liittyneenä oleminen voi sisältää spatiaalisen kontaktin implikaation, mutta ei spesifioi sijainnin suuntaa lateraalisella akselilla. Lähes vastaava esimerkki omasta aineistostani on yksittäinen *ohessa*-postpositio -tapaus (4). Enempää tämän tyyppisiä esimerkkejä ei omassa aineistossani esiinny, mutta uskon sen johtuvan lähinnä siitä, että lehtitekstissä tällaista kirje- ja sähköpostikielen fraasia ei niinkään käytetä. Sen sijaan esimerkkien (3) ja (4) kaltaisia tapauksia on useita. Myös niissä on eräällä tapaa kyse 'johonkin liitettynä, jonkun mukana' -merkityksestä, sillä niissä jokin teksti on liitetty johdantotekstin läheisyyteen, mukaan lehden sivuille.

- (5) *HUHTIKUUN Yhteishyvän ohessa, vaalien jälkeen tuli Osuuskauppa Arinan kauppaneuvos Kari Salmisen tilannekatsaus, jossa hän otti kantaa Limingantullin Prismän avaamiseen - - (kaleva1998_1999 148691)*

Esimerkistä (5) ei käy ilmi, onko mainittu tilannekatsaus julkaistu Yhteishyvä-lehden sivuilla vai lehden mukana tulleen erillisenä liitteenä. Spatiaalinen merkitys ei tunnu esimerkissä yhtä ensisijaiselta, joten sitä voisi pitää rajatapauksena komitatiivisen merkityksen ja konkreettisen 'lähellä' olemisen välimaastossa. Loput 'johonkin liitettynä/liittyneenä, jonkun mukana' -tapaukset luen komitatiivisiksi niiden abstraktin merkityksen vuoksi.

5.3. Koonti

Konkreettisia tilanilmauksia esiintyy aineistossani varsin vähän, vain yhteensä 14 kappaletta. Kuten taulukko 2 osoittaa, kaikki esiintymät ovat *ohessa*-muotoja, joista yksi on postpositio ja loput 13 adverbeja.

TAULUKKO 2. Konkreettiset tilanilmaukset aineistossa.

Spatiaalinen sijainti 'vieressä'	<i>ohessa</i> 0	<i>ohella</i> 0	Yhteensä 0
Sijainnin laajennus 'lähellä, yhteydessä'	<i>ohessa</i> 14	<i>ohella</i> 0	Yhteensä 14

Kaikkien konkreettisten tilanilmausten merkitys on lateraalisesta akselista riippumaton 'lähellä', yleisimmin adverbien merkitys 'yhteydessä'. Yksiselitteisesti lateraalille rajautuvaa 'vieressä'-merkitystä ei aineistossa esiinny. Näiden 14 esimerkin kiintopisteiden valikoima on varsin yksipuolinen. Kaikki esimerkit kuvaavat muuttujan sijaintia lehden sivuilla eli kiintopisteenä toimii teksti itse. Myös muuttujina on joukko erilaisia tekstielementtejä tai tekstiin kuuluvia kuvioita: *reseptit* (3), *kirjan luku* (4), *tilannekatsaus* (5), *taulukko* (6), *tulokset* (7) ja *arvio* (8). Muuttujan ja kiintopisteen tarkoitteiden yksipuolisuuteen vaikuttaa ilman muuta aineiston tyyppi. Esimerkit ovat lehtitekstejä, joissa kahden tekstielementin suhteen ilmauksille on tilausta.

- (6) *Ohessa on taulukko, joka perustuu Sähkömarkkinakeskuksen tilastointiin.* (kaleva1998_1999 145491)
- (7) *Kuten B-sarjan lopputulokset (ohessa) osoittavat - -* (kaleva1998_1999 152707)
- (8) *Juhlan kunniaksi on julkaistu myös sisustusalaan monipuolisesti valottava kokoomateos, josta arvio ohessa.* (kaleva1998_1999 139802)

ohessa-adverbien spatiaalinen käyttö näyttää aineistoni valossa konventionaalituneen kahden tekstielementin SEPARAATION kuvaukseen 'jonkin yhteydessä'. Tekstiin itseensä viittaaminen tapahtuukin luontevimmin juuri adverbilla, jonka kiintopiste on näissä tapauksissa helposti pääteltävissä kontekstista. Sitä vastoin *ohessa* ja *ohella* -postpositioita ei yhtä esimerkkiä (5) lukuun ottamatta käytetä Kalevan teksteissä lainkaan spatiaalisten suhteiden ilmaisuun. *ohella*-grammi toimii ainoastaan postpositiona, ei adverbina, joten se ei ilmaise aineistoni perusteella lainkaan konkreettisia spatiaalisia suhteita.

Tekstielementtien suhdetta kuvaava ’jonkin yhteydessä’-merkitys tuntuu olevan yksinomaan *ohessa*-adverbille ominainen. *vieri*-kantaisetkaan grammit eivät Heikkisen mukaan ilmaise itsestään selvästi lateraalista läheisyyttä (vrt. vartalosubstantiivit *kuve*, *kylki*, *rinta*, *sivu*) eikä kontekstista voi päätellä, sijaitseeko muuttuja kiintopisteen sivulla. Esimerkiksi hän antaa kiintopisteen *pullo*, jonka sivupuolta ei yksiselitteisesti voida määrittää. (Heikkinen 1994: 82.) Edellä mainituissa esimerkeissä (3)–(8) lateraalinen akseli on selvästi määritettävissä. Vaikuttaa siltä, että esimerkiksi lause *Vieressä on taulukko* sisältää vahvemmin lateraalisen implikaation kuin *ohessa*-tapaus (6). Se, miten vahvasti eri postpositiot ilmaisevat lateraalista suuntaisuutta, tuntuu vaihtelevan eri vartalosubstantiivien välillä. Jos lateraalista läheisyyttä ilmaisevat grammit sijoitettaisiin janelle sen mukaan, kuinka vahvasti ne ilmaisevat lateraalisuuntaa, sijoittuisivat *oh*e-vartaloiiset grammit nähdäkseni vähiten lateraalisuuntaa ilmaisevien joukkoon. Heikkisen mukaan lateraalista läheisyyttä osoittavilla postpositioilla ’lähellä’-merkitys korostuu suuntaisuutta enemmän (Heikkinen 1994: 83).

Olen edellä pohtinut syitä siihen, miksi kumpikaan tutkimistani grammeista ei ilmaise ensisijaisesti spatiaalista tilaa. Pohdittavaksi jää vielä, miksi erityisesti ulkopaikallissijainen *ohella*-grammi karttaa yllä kuvattuja spatiaalisia tilanilmauksia. Tarkastelen asiaa vertaamalla *ohessa* ja *ohella* -grammien oppositiota Heikkisen (1994) tutkimustuloksiin sekä Huumon ja Peiposen (2013) tutkimiin *vieressä* ja *vierellä* -muotoihin. Heikkisen havaintojen mukaan samaa kantaa edustavien grammien sisäpaikallissijamuodot ilmaisevat tiiviimpää, kiinteämpää ja tarkkarajaisempaa suhdetta kiintopisteeseen kuin ulkopaikallissijat (Heikkinen 1994: 92–97). Sisäpaikallissijainen *vieressä*-muoto valitaan yleensä silloin, kun kiintopiste ja muuttuja ovat toisiinsa tavalla tai toisella kytkettynä eikä muuttuja siten kykene liikkumaan kiintopisteestä erillään. Tällöin osallistujien välillä vallitsee kontaktisuhde, mikä toteutuu myös oman aineistoni esimerkeissä (3)–(8) kahden eri tekstielementin välillä (Huumo & Peiponen 2013: 82.)

Sekä Heikkisen että Huumon ja Peiposen tutkimusten mukaan ulkopaikallissijojen käyttöön liittyy dynaamisuuden implikaatio. Ulkopaikallissija *vierellä* kuvaa kiintopisteen tai muuttujan liikettä, dynaamisuutta. Dynaamisuus tai sen puuttuminen näkyy muun muassa verbivalinnoissa: Heikkinen havaitsee, että esimerkiksi *kupeella* esiintyy useammin liikeverbien kanssa kuin *kupeessa*. (Heikkinen 1994: 92–97; Huumo & Peiponen 2013: 80–82.) Esimerkkilauseissa (3)–(8) ei esiinny liikeverbejä vaan staattisia verbejä kuten *olla*-

verbi (6) ja täysin verbittömiä rakenteita (3), (7) ja (8). Ylipäätään kaikista 14 spatiaalisesta esimerkistä puolet on kokonaan verbittömiä, eli adverbia käytetään usein tapauksissa, jotka eivät täytä kokonaisen lauseen määritelmää. Muuttujana ja kiintopisteenä eri tekstielementit ovat staattisia, eikä niihin liity liikettä konkreettisella tai metaforisella tasolla, joten sisäpaikallissijainen *ohessa* on pelkkään sijainnin kuvaamiseen luontevampi valinta.

Kaiken kaikkiaan näyttäisi siltä, että *ohessa*- ja *ohella*-grammi, lukuun ottamatta *ohessa*-adverbia, ovat erikoistuneet ilmaisemaan pääasiassa abstrakteja suhteita. Spatiaalinen tausta on kuitenkin kuviteltavissa abstraktien, esimerkiksi temporaalisten, ilmaisujen taustalle, mitä käsittelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

6. ABSTRAKTIT TILANILMAUKSET

Edellisen luvun konkreettisen spatiaalisuuden ilmaukset toimivat lähteenä *ohessa* ja *ohella* -grammien abstraktimmille merkityksille. Spatiaalisia ilmauksia käytetään siis myös muille kognitiivisille alueille sijoittuvista relaatioista. Langacker (1987: 226) korostaakin, että konseptuaaliset perusrelaatiot kuten INKLUUSIO ja SEPARAATIO ovat täysin skemaattisia, eivätkä siten ole riippuvaisia kognitiivisia alueita koskevista spesifikaatioista.

Merkitysryhmien käsittelyjärjestys on tässä luvussa konkreettisimmasta abstraktimpaan: ensin temporaaliset, komitatiiviset ja lopuksi vertailua ilmaisevat tapaukset. Viimeiseksi käsittelen sijaintia abstraktissa tilassa, koska siihen sisältyy rajatapauksia edellä mainittujen ryhmien välimaastosta. Kunkin osion lopussa esitän lukuja eri ryhmiin kuuluvien tapausten esiintyvyydestä aineistossani ja pohdin eroja sisä- ja ulkopaikallissijaisten grammien ilmaisemien merkitysten välillä.

6.1. Temporaalinen sijainti ajassa 'samanaikaisesti'

Ajan jäsentäminen spatiaalisten suhteiden kautta toistuu systemaattisesti monien kielten kieliopissa ja leksikossa. Tällöin spatiaalinen käyttö on yleensä primaaria, sillä temporaalisiksi vaihtuneiden ilmausten alkuperä on helppo osoittaa spatiaaliseksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että temporaaliset ilmaukset olisi kaikissa tapauksissa katsottava spatiaaliseksi metaforiksi ja tapahtuma-aika sen mukaisesti sijaintipaikaksi. Joka tapauksessa spatiaalinen käyttö toimii temporaalisen ilmauksen motivointina. (Leino 1993: 186–188.)

Ajan ja tilan käsitteet kuuluvat Langackerin mukaan **käsitteistyksen perusalueisiin** (basic domains), joita ei voi palauttaa kognitiivisella tasolla yksinkertaisempiin rakenteisiin (Langacker 1987: 148). Tila ja aika ovat käsitteinä tiukasti toisiinsa sidotut, sillä sijainti tilassa edellyttää aina sijaintia ajassa (Ojutkangas 2001: 213).

Esimerkissä (9) postposition temporaalinen merkitys 'saman ajanjakson kuluessa' vaikuttaa ensisijaiselta eli aika on keskeinen entiteettejä yhdistävä tekijä:

- (9) *Vuonna 1994 alkanut väitöstutkimus on syntynyt **normaalityön ja perhe-elämän ohessa**.* (kaleva1998_1999 160253)

Temporaalinen merkitys voidaan nähdä spatiaalisten tilanilmausten metaforisena laajenuksena, jolloin konkreettinen väylä (1) vaihtuu abstraktiin (Ojutkangas 2001: 214). Ajan käsitteistäminen väylänä määrittää kiintopisteelle lateraalisen ulottuvuuden, kun subjektiivinen liike hahmottaa väylälle frontaalisen ja lateraalisen akselin. Tämä mahdollistaa muuttujan ja kiintopisteen ilmaiseman toiminnan sijaitsemisen ajassa rinnakkain, mikä synnyttää tulkinnan tapahtumien samanaikaisuudesta. Esimerkissä (9) kiintopisteinä ovat *normaalityö* ja *perhe-elämä*, jotka sijoittuvat ajan väylälle rinnakkain muuttujan ilmaiseman *väitöstutkimus*-toiminnan kanssa. Koska vierekkäisyys sijoittuu temporaaliselle alueelle, ei muuttujan ja kiintopisteen sijaitseminen vierekkäin toistensa läheisyydessä myös spatiaalisesti ole välttämätöntä. Väitöstutkimusta ei siis välttämättä tehdä saman työpöydän ääressä kuin *normaalityötä* eikä perheen tarvitse olla paikalla tutkimusta tehdessä mahdollistaakseen *ohessa*-postposition käytön rinnakkaisuuden merkityksessä. Myös komitatiivinen tulkinta voidaan sulkea pois: *ohessa*-postpositiota ei voi korvata järkevästi komitatiivisilla *kanssa* tai *lisäksi* -postpositioilla, koska *syntyä*-verbi ei sovi yhteen kiintopisteiden *normaalityö* ja *perhe-elämä* kanssa (**Väitöstutkimus on syntynyt normaalityön lisäksi*). Dynaaminen verbi, kuten tässä muutosverbi *syntyä*, edellyttää liikettä tilassa, mikä taas vaatii etenemistä ajassa. Esimerkissä (9) dynaamisuus ilmenee vuonna 1994 aloitetun väitöskirjan muutoksena keskeneräisestä valmiiksi.

Vastaavan tyyppinen on esimerkki (10), jossa väylänä esitetään työura. Kappaleen rakenne, joka esittää uran vaiheet kronologisessa järjestyksessä ikään kuin tarinana, vahvistaa väylän vaikutelmaa. Tällä aikajanalla lehden toimittaminen ja muu journalistinen työ sijoittuvat rinnakkain samaan ajanjaksoon, vuosiin 1945–1963. *ohella*-postposition voi korvata lauseessa *lisäksi*-postpositiolla, jolloin komitatiivisen merkityksen mahdollisuuttakaan ei voi sulkea pois. VISK:n mukaan *ohessa* ja *ohella* -adpositiot toimivat lisäyksen ilmaisuina, mistä esimerkkinä mainitaan lause *Hän käy työssä opiskelun ohessa* (VISK § 689).

- (10) *Sotakaan ei katkaissut Kalajoen lehtityötä vaan hän pääsi toimittamaan Mikkelin Sanomia ollessaan erityistehtävissä päämajassa. Sodan loppu meni aivan toisen-*

laisessa kirjoitustyössä, kun hän oli salakirjoitusupseerina Lapissa. Muun journalistisen työn ohella Kalajoki toimitti vuonna 1945 perustamaansa kulttuurilehti Kaltiota aina vuoteen 1963 saakka. (kaleva1998_1999 143023)

työn ohella-postpositiorakenteen muuttujan ilmaisema toiminta asettuu esimerkissä (10) lähes kahden vuosikymmenen mittaiseen ajanjaksoon. Esitetyn ajanjakson pituus voi olla temporaalisissa ilmauksissa yksi ulkopaikallissijamuodon käyttöä motivoiva seikka. Tapauksista voinee verrata Huumon ja Peiposen (2013) esimerkkilauseeseen *Tien vierellä kasvaa pensaita*, jonka kiintopisteenä on staattinen *tie*. *vieri*-grammin ulkopaikallissijamuotojen käyttö liittyy toisinaan kiintopisteen dynaamisuuteen, mutta tässä tapauksessa kyseessä on pikemminkin suuntaisuuden tai dynaamisuuden implikaatio. Esimerkissä kiintopisteeksi valittu *tie* on pitkänomainen olio, joka on tyypillinen fiktiivisen liikkeen ilmauksissa suuntaisesti tarkasteltava osallistuja (*Tie menee Turusta Helsinkiin*). (Huumo & Peiponen 2013: 77.) Aika käsitetään metaforissa usein liikkeenä, joten myös siihen liittyy suuntaisuuden ja dynaamisuuden ominaisuuksia. Minimiparissa *Tien vieressä-vierellä kasvaa pensaita* korostaa *vierellä*-muoto *tien* horisontaalisuutta eli pituussuuntaa kun taas *vieressä* keskittyy muuttujan ja kiintopisteen kontaktin ilmaisuun. Konkreettisen spatiaalisuuden analogiana *ohella*-muodon voi ajatella temporaalisessa tapauksessa korostavan ajan väylän pituussuuntaa eli ajan jakson kestoa esimerkiksi vuosissa mitattuna.

vieressä ja *vierellä* sekä *ohessa* ja *ohella* -muotojen merkityseroon voi etsiä syitä sijojen omien merkitysten oppositiosta. Nimensä mukaisesti sisä- ja ulkopaikallissijoille ominaisia oppositioita ovat sisäisyys–ulkoisuus ja kiinteys–irralisuus (Alhoniemi 1988: 30). Tämän vuoksi inessiivin katsotaan merkitsevän sijaintia kolmiulotteisen tilan sisäpuolella eli INKLUUSIOTA (Leino 1993: 179). Adessiivi taas ilmaisee muiden ulkopaikallissijojen tavoin yleensä ASSOSIAATIOTA, jonka voi tulkita sijainniksi läheisyydessä tai vaikutuspiirissä (Leino 1993: 201). Nähdäkseni ASSOSIAATIO-relaatio mahdollistaa sijainnille väljemmän tulkinnan kuin INKLUUSIO, mistä johtunee, että *vierellä*-muodon hahmottama alue voi tuntua suuremmalta kuin rajattua tilaa ilmaisevan, inessiivimuotoisen *vieressä*-grammin kohdalla.

Esimerkeissä (9) ja (10) puheena on useita vuosia kestävä ajanjakso. Kun puhutaan lyhyessä ajassa tapahtuvista, konkreettisemmin samanaikaisista tapahtumista, käytetään *ohessa*-muotoa. Merkitys ei ole vain 'saman ajanjakson kuluessa' vaan tiiviimpää ajal-

lista yhtenevyyttä ilmaiseva 'samanaikaisesti'. Esimerkeissä (11) ja (12) samanaikaisuuden edellytyksenä on myös sama tapahtumapaikka, joten merkitys on lähempänä spatiaalista 'lähellä' tulkintaa.

- (11) *Mozartin Cassazione nro 2 osoittautui musiikilliseksi erikoisuudeksi, jonka säveltäjän on voinut kuvitella kirjanneen nuottipaperille kahvilapöydässä **intensiivisen keskustelun ohessa**.* (kaleva1998_1999 154062)
- (12) *Ei niin kovinkaan kauan sitten ruokaostoksilla kaupassa pyydettiin kaupanmyyjältä 400 grammaa jauhelihaa, 200 grammaa keittokinkkua ja kolme litraa maitoa omaan maitohinkkiin. **Siinä ohessa** vaihdettiin kuulumiset.* (kaleva1998_1999 132981)

Esimerkeissä (11) ja (12) puheenaiheena on kaksi toimintaa, joita ihminen voi periaatteessa suorittaa yhtä aikaa: kirjaaminen ja keskusteleminen sekä ruokaostosten tekeminen ja kuulumisten vaihtaminen. Tapahtumapaikkana on rajattu tila, joka on ilmaistu lauseissa adverbiaaleilla *kahvilapöydässä* sekä *kaupassa*. Ajanjakso on esimerkeissä huomattavasti lyhempi kuin tapauksessa (10). Sisäpaikallissijaisen *ohessa*-muodon valinta tuntuu luontevalta, sillä ajanjakson horisontaalisen pituuden sijaan korostuu tapahtumien ajallinen lähekkäisyys toisiinsa nähden. Relaatina tätä voisi kuvata siten, että *ohella* (10) ilmaisee SEPARAATIOTA, mutta *ohessa* (11) ja (12) KONTAKTIA muuttujan ja kiintopisteen välillä. Toinen syy *ohessa*-muodon valintaan voi olla toimintojen yhteinen tapahtumapaikka. Edellisessä luvussa havaitsin, ettei *ohella*-grammi ilmaise konkreettista spatiaalista läheisyyttä. Muuttujan ja kiintopisteen välisen läheisyyden implikaatio esimerkeissä (11) ja (12) on kuitenkin väistämättä läsnä yhteisen, varsin rajatun tapahtumapaikan vuoksi, vaikka lauseen ensisijainen merkitys onkin selvästi temporaalinen.

Suuntaisuuden ja dynaamisuuden lisäksi ulko- ja sisäpaikallissijamuotojen merkitysoppositiota temporaalisuuden ilmauksissa voi hahmottaa vertaamalla sitä *sivussa* ja *sivulla*-muotoihin. Heikkisen mukaan *sivussa* esiintyy usein merkityksessä 'syryssä', jolloin muuttuja ei ole niin keskeisellä paikalla kuin kiintopiste. Tämä johtuu *sivussa*-postposition prototyyppisestä kiintopisteestä, joka on pituuskorosteinen väylä esimerkiksi *tie*. Tien sivuun joutuminen merkitsee samalla 'keskeiseltä toiminta-alueelta pois joutumista'. (Heikkinen 1994: 70–71, 87.) Ajan väylällä *ohessa*-grammin ilmaiseman relaatian muuttuja on kiintopisteeseen verrattuna vähemmän merkittävässä asemassa. Muuttujan ilmaisema toiminta on usein joko ajallisesti tai merkityksessä mitattuna selvästi si-

vutoimista verrattuna kiintopisteen toimintaan (*opiskelu* ja *palomiehen työ*). Tähän sivutoimisuuteen viittaavat muuttujina esiintyvät toimintaa kuvaavat substantiivit *osa-aikatyö* ja *sivutyö* sekä kiintopistettä *palomiehen työ* kuvaileva adjektiivi *varsinainen*.

- (13) *Insinööriopiskelija Jari Aakko (vas.) tekee **opiskelun** ohessa osa-aikatöitä Nokialle.* (kaleva1998_1999 152256)
 (14) *Palomiesten työvuorojärjestelyt mahdollistavat sen, että varsinaisen **palomiehen työn** ohessa voi halutessaan tehdä sivutöitä.* (kaleva1998_1999 169309)

Etenkin *siinä ohessa* -rakenne (12) ja (13) assosioituu vastaavaan *siinä sivussa* -ilmaukseen, joka merkitsee muuttujan olevan kiintopisteeseen nähden syrjässä tai varjossa. Kaikki tämän rakenteen 16 tapausta ovat temporaalisia ilmauksia. Ulkopaikallissijaista versiota *siinä ohella* ei aineistossani esiinny.

- (15) *Tilanne on epätoivoinen, koska meillä ei kansantanssirintamalla kouluteta tanssijoita. Suunnilleen me kaikki kansantanssiteatterissa ja oululaisten Helsinkiin perustamassa Tanssiryhmä Tsuumissa ollaan tanssinopettajia. Teemme muuta työtä (opetustyötä, koreografioita) ja tanssitaan vähän **siinä ohessa**, kuvailee Petri Kauppinen.* (kaleva1998_1999 135081)

Kiintopiste ei tapauksissa toimi *ohessa*-adverbin täydennyksenä, vaan se on esillä edellisessä lauseessa tai on muutoin pääteltävissä kontekstista. Esimerkissä (15) kiintopisteeksi hahmottuva toiminta näkyy edellisessä lauseessa, josta käy ilmi, että tanssijat tekevät pääosan työajastaan muuta kuin varsinaista tanssimista. Temporaalisten ilmausten joukossa on myös kuusi muuta *ohessa*-adverbia. Niiden merkitys ei juurikaan poikkeaa *ohessa*-postposition merkityksestä, jolloin ainoaksi erottavaksi tekijäksi jää se, ettei kiintopistettä ole ilmaistu grammin täydennyksenä.

- (16) *Koulu on raskasta, eikä ohessa jaksa tehdä osa-aikatöitä.* (kaleva1998_1999 142911)
 (17) *Hän piti pienen mökin yhteydessä tavallaan työmaaruokalaa, sellaista pientä ravintolaa. Hänellä oli kaksi lehmää, jotka saivat ruuan Kemijoen jokivarsilta kaupungin mailta. Ohessa hän ehti olla lisäksi töissä rakennuksilla.* (kaleva1998_1999 167078)

Kiintopiste on esimerkissä (16) jätetty pois *ohessa*-adverbin edeltä, mahdollisesti toiston välttämisen vuoksi. Lauseen voisi helposti kuvitella muotoon *eikä **sen** ohessa jaksa tehdä osa-aikatöitä*, jolloin *se* viittaisi edeltävän kopulalauseen subjektiin *koulu*. Temporaalisissa tapauksissa *ohessa*-grammin ilmaiseman relaation muuttuja ja kiintopiste edustavat

toimintaa. Tässäkin substantiivi *koulu* on metonyymi, jolla on selvästi tarkoitettu koulu-työtä toimintana, ei koulua rakennuksena tai instituutiona. Esimerkissä (17) kiintopisteenä on kahden edellisen virkkeen ilmaisema toiminta, jota ei ole tiivistetty ja toistettu *ohessa*-adverbin edellä. Mielenkiintoisena yksityiskohtana samassa lauseessa *ohessa*-adverbin kanssa esiintyy komitatiivinen *lisäksi*-adverbi. Tämä todistaa, että *ohessa*-grammin tehtävä on lauseessa nimenomaan samanaikaisuuden ilmaisu, ja komitatiivisuuden ilmaisee adverbi *lisäksi*.

Kuten jo edellä esitellyistä esimerkeistä on käynyt ilmi, *työn* (10) ja (14), *opiskelun* (13) ja muun vastaavan toiminnan (9) kaltaiset postposition täydennykset ovat aineistossani temporaalisten ilmausten selvästi yleisin kiintopistetyyppi. *työ*-sana (mukaan lukien monikko sekä *työ*-loppuiset yhdyssanat) esiintyy kiintopisteenä lähes puolessa *ohessa* ja *ohella* -grammien temporaalisen käytön tapauksista. Lisäksi kiintopisteenä on kattava valikoima verbeistä johdettuja, tekemistä ilmaisevia substantiiveja kuten *opettaminen*, *harjoittelemine*n ja *urheileminen*.

Toimintaa ilmaisevien substantiivien kohdalla voidaan puhua kieliopillisesta metaforasta. Kaikille kieliopillisille kategorioille oletetaan omat, tunnusmerkittömät tehtävänsä: esimerkiksi toimintoja, prosesseja ja tapahtumia ilmaistaan verbeillä (*urheilla*), tarkoitteisiin taas viitataan substantiiveilla (*opettaja*). Tästä tunnusmerkittömästä käytöstä voidaan poiketa esimerkiksi ilmaisemalla toimintaa substantiivilla (*urheileminen*). Tätä nimitetään kieliopilliseksi metaforaksi (Halliday 1985: 321). Kieliopillista metaforaa voidaan käyttää osana ilmausstrategiaa; sen avulla voidaan abstraktistaa ja geneeristää ilmauksia. (Karvonen 1991: 149–150.) Kaikki temporaalisten ilmausten kiintopisteet ovat siinä mielessä dynaamisia, että ne ilmaisevat toimintaa eivät staattista tilaa. Sanaluokaltaan ne ovat kuitenkin substantiiveja. Ojukkankaan mukaan tapahtumien suhteuttamiseen käytetyt sanaluokat kuvastavat suhteen dynaamista käsitteistystä. Lähtökohta (kiintopiste), johon toinen, samanaikainen toiminta (muuttuja) suhteutetaan, ilmaistaan substantiivilla ja korostainen toiminta verbillä. Tämä näkyy esimerkiksi lauseessa (13) siten, että kiintopisteenä on substantiivi *opiskelu* ja muuttujan ilmaisussa käytetään verbiä *tekee* (*osa-aikatoit*ä). (Ojukkangas 2001: 215.)

Temporaalisessa merkityksessä käytettyjen *ohessa* ja *ohella* -grammien kiintopisteet eivät juuri eroa toisistaan. Jokseenkin silmiinpistävä on *ohella*-postposition toiseksi yleisin

täydennys *toimi*, joka on huomattavasti harvinaisempi *ohessa*-grammin täydennyksenä. Kielitoimiston sanakirja mainitseekin ilmauksen esimerkissään *Hoitaa virkaa oman toimensa ohella* (myös lyhenne *oto*.) nimenomaan *ohella*-sana-artikkelissaan (KS s.v. *ohella*).

Työn ja muun toiminnan lisäksi *ohessa* ja *ohella* -grammien kiintopisteinä toimivat erilaiset tapahtumat (18) ja (19). Tällöin entiteettejä tuntuu yhdistävän ajan lisäksi myös tapahtumapaikka, joka on joko sama tai läheisyydessä sijaitseva:

- (18) *Ouluhalli lämpimine tiloineen ja pesäpallostadion sekä tarvittaessa jäähallikin mahdollistavat monenlaista toimintaa kisoja seuraaville varsinaisten ottelujen ohessa.* (kaleva1998_1999 162932)
- (19) *Limingan musiikkileirin virallisen ohjelman ohessa on leirillä aina järjestetty opilaiden ja opettajien konsertteja --* (kaleva1998_1999 142150)

Esimerkissä (18) puhutaan suoraan toistensa läheisyydessä sijaitsevista rakennuksista, jotka toimivat ottelun ja oheistoiminnan tapahtumapaikkana. Esimerkissä (19) tapahtumapaikkaa ei varsinaisesti esitellä, mutta tuntuu ilmeiseltä, että leiri ja sen yhteydessä järjestettävä konsertti sijoittuvat samaan paikkaan. Muuttujan toiminta on näissäkin tapauksissa vähemmän keskeistä kuin kiintopisteen, mikä käy ilmi siitäkin, että kiintopisteen merkitystä korostamaan on käytetty adjektiiveja *varsinaisten* ja *virallisen*.

Samanaikaisuutta ilmaistaan suomessa postposition tai adverbien staattisilla olosijamuodoilla, vaikka rinnastettavien tilanteiden suhde on dynaaminen. Lähisukukielessämme virossa dynaamisuus näkyy samanaikaisuuden ilmauksissa myös adposition semantiikassa. Tässä funktiossa toimii Ojutkankaan tutkima ablatiivimuotoinen *kõrvalt*. Ablatiivi merkitsee toisen tapahtuman lähtökohdaksi, johon toinen, samanaikainen toiminta suhteutuu. Kun suomessa käytetään adposition olosijamuotoa esimerkiksi *urheilun ohessa*, on ilmaus virossa muotoa *spordi kõrvalt*. Suomessa käsitteistyksen dynaamisuus syntyy verbin semantiikasta. Samanaikaisuuden ilmaiseminen olosijamuodoilla mahdollistaa temporaalisen rinnalla komitatiivisen ’lisäksi’-tulkinnan, kun suhteutettavana on kaksi tapahtumaa, esimerkiksi *urheileminen* ja *ylioppilaskirjoitukset* (20). (Ojutkangas 2001: 214–215.)

- (20) *Urheilemisen ohessa Sandell on suorittanut ylioppilaskirjoituksia osissa. Nyt on sekin urakka tehty, kun matematiikan ja reaalin paperit ovat arvioijien syynissä.* (kaleva1998_1999 156280)

Temporaalisista tapauksista etenkin *ohella*-grammin korvaajaksi sopii usein komitatiivinen postpositio *lisäksi* tai (*yhdessä jonkun*) *kanssa*. Tätä selittää ulkopaikallissijamuodon sisältämä dynaamisuuden implikaatio. *ohella* korostaa väylänä toimivan ajan horisontaalista pituusulottuvuutta, mikä paitsi sijoittaa muuttujan ja kiintopisteen väylälle rinnakkain, myös mahdollistaa niiden liikkumisen yhdessä väylää pitkin. Sisäpaikallissijainen *ohessa*-grammi sitä vastoin ilmaisee ennen kaikkea muuttujan ja kiintopisteen välistä läheisyyttä, joka voi johtaa jopa muuttujan 'syryssä' sijaitsemisen tulkintaan. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen rinnakkaisuus voi olla myös hetkellistä kuten esimerkeissä (11) ja (12). Esimerkissä (21) muuttuja *teoria* ja kiintopiste *käytännön tekeminen* limittyvät yhteen tiiviisti.

- (21) *Kankaankudonnan, kankaanpainannon ja narutöiden lisäksi nuoret opettelevat kaksivuotisen koulunsa aikana myös perinteistä kirjontaa. Teoria tulee Jankerin mukaan opetetuksi **käytännön tekemisen ohella**.* (kaleva1998_1999 140159)

Esimerkissä (21) *ohella*-grammi ilmaisee temporaalisuuden lisäksi komitatiivisuutta, kun teoriaa opetetaan kaksivuotisen koulutuksen aikana yhdessä käytännön tekemisen kanssa. Minimiparina kuviteltuna *ohessa*-grammi samassa lauseyhteydessä ilmaisisi kenties heikommin komitatiivisuutta, jolloin lauseessa korostuisi toimintojen samanaikaisuus, mahdollisesti jopa konkreettinen spatiaalinen sijoittuminen samaan tilaan. Mahdolliselta tuntuu myös tulkinta, että käytännön tekeminen on tällöin keskeisemmässä osassa ja teorian opettaminen tapahtuu siinä 'sivussa'.

Temporaalisia tapauksia on aineistossani runsaasti. Suuri määrä johtuu luultavasti taajaan esiintyvistä *työn ohessa ~ ohella* -ilmauksista. Temporaalisten tapausten rajaaminen on välillä hankalaa, sillä ne limittyvät usein sekä konkreettisten spatiaalisten että abstraktimpien komitatiivisten ilmausten kanssa. Esimerkki (22) sisältää sekä spatiaalisen, temporaalisen että komitatiivisen merkityksen.

- (22) *Vertaus on varsin sattuva, sillä **kulttuuri-ideoiden ohella** Askanmäellä kypsyy tilaviinikin.* (kaleva1998_1999 132697)

Spatiaalisesti sekä kulttuuri-ideat että tilaviini syntyvät Askanmäellä eli toistensa ohella, 'ympäristössä'. Muutosverbi *kypsyä* ilmaisee tapahtumien dynaamisuutta, mikä kertoo, että tapahtumilla on kesto ajassa, tässä tapauksessa 'samanaikaisesti'. Kenties ensisijaisin merkitys on kuitenkin komitatiivinen 'lisäksi', koska sekä muuttujaan että kiintopisteseen voidaan viitata yhteisellä *kypsyä*-verbillä.

Temporaalisia ilmauksia on aineistossani yhteensä 184. Kuten taulukko 3 osoittaa, temporaalisten ilmausten joukossa on eniten *ohessa*-tapauksia eli kaikkiaan 145. Tapausten joukossa on postpositioiden lisäksi 22 adverbia, joista 16 edustaa *siinä ohessa* -rakennetta. Myös *ohella*-grammi ilmaisee temporaalisuutta 39 esimerkissä.

TAULUKKO 3. Temporaaliset tilanilmaukset aineistossa.

Sijainti ajassa 'samanaikaisesti'	<i>ohessa</i> 145	<i>ohella</i> 39	yhteensä 184
-----------------------------------	-------------------	------------------	--------------

Aineistoni mukaan ensisijaisesti samanaikaisuutta ilmaisevista esimerkeistä suurin osa on *ohessa*-tapauksia. Temporaaliset suhteet ovatkin *ohessa*-grammin ilmaisemien merkitysten suurin ryhmä, eli *ohessa*-grammilla ilmaistaan kaikkein eniten juuri temporaalista samanaikaisuutta. Myös *ohella*-grammi ilmaisee melko usein temporaalisia suhteita.

Yksi syy siihen, miksi ensisijaisesti juuri *ohessa*-grammi on valittu temporaalisia suhteita kuvaamaan, voi olla spatiaalisuus. Kun kaksi toimintaa sijoittuu samaan aikaan, ovat tapahtumapaikatkin usein samat tai sijaitsevat lähellä toisiaan. Edellisen luvun konkreettisten tilanilmausten tarkastelu paljasti, että tutkimistani grammeista vain *ohessa* ilmaisee muuttujan ja kiintopisteen välisiä konkreettisia spatiaalisia suhteita. Toinen syy taajaan esiintymiseen voi olla se, että *ohessa* soveltuu sekä 'samanaikaisen' (11) että 'saman ajanjakson kuluessa' (9) tapahtuvan toiminnan kuvaamiseen.

Edellä olen lukenut sijaintia ajassa kuvaaviin ilmauksiin vain ensisijaisesti temporaaliksi katsomani tapaukset. Samanaikaisuus yhdistää muuttujaa ja kiintopistettä kuitenkin lähes aina myös spatiaalisissa, komitatiivisissa ja vertailevissa ilmauksissa, koska sijainti (abstraktissakin) tilassa vaatii aina sijaintia myös ajassa (Ojutkangas 2001: 213). Temporaalinen merkitys toimiikin spatiaalisen merkityksen ohella välittäjänä komitatiivisuutta ja vertailua ilmaiseviin merkityksiin, joita käsitellen tarkemmin omissa osioissaan.

6.2. Komitatiivinen suhde 'yhdessä' ja 'lisäksi'

Minna Jaakola (1997) nimittää komitatiivisiksi sellaisia adpositioita, joiden merkitys on 'yhdessä jonkun/jonkin kanssa'. *ohessa* ja *ohella* postpositioiden lisäksi ryhmään kuuluvat muun muassa adpositiot *kanssa*, *kerä*, *mukana*, *lisäksi* ja *yhteydessä*, joista postpositio *kanssa* käy useimmiten merkityksen parafrasiksi. Ryhmän adpositiot eivät muodosta muodon ja alkuperän suhteen samalla tavoin yhtenäistä ryhmää kuin esimerkiksi lokaa-tiota ilmaisevat grammit. *oh*-kantaisten grammien komitatiivinen merkitys on helposti motivoitavissa kannan alkuperäisestä spatiaalisesta sivussa olemisen merkityksestä (ks. 1.4.). (Jaakola 1997: 146, 149.)

Komitatiivin käsite liittyy yleensä inhimillisiin toimijoihin, mutta se saa tukea myös spatiaalisen yhteyden ilmaisemisesta. Elollisten entiteettien kohdalla toimiminen samanaikaisesti johtaa usein tulkintaan, että toiminta tapahtuu yhdessä. Kahden ihmisen välillä 'yhdessä jonkun kanssa' -merkitys on etualainen, kun taas elottomista entiteeteistä puhuttaessa postposition merkitys on lähempänä konkreettista spatiotemporaalista merkitystä, 'lisäksi' tai 'yhteydessä'. (Ojutkangas 2001: 215–217.) Tämän vuoksi olen pyrkinyt tässä jakamaan komitatiivisuuden tapaukset elollisten ja elottomien entiteettien suhteita kuvaaviin.

Myös *kanssa*-grammin polysemiaa pro gradu -työssään tutkinut Johanna Meriläinen jakaa komitatiiviset tapaukset fiktiiviseen ja faktiiviseen komitatiivisuuteen sen mukaan, ovatko niiden kiintopiste ja muuttuja elollisia vai elottomia. Myös verbin ominaisuudet vaikuttavat tapausten jaotteluun. Jaottelun jälkeen Meriläinen tarkastelee *kanssa*-grammin polysemiatapauksia vielä voimadynamiikan näkökulmasta. (Meriläinen 2015: 25–37.) Aloitan itsekkin komitatiivisten tapausten tarkastelun jaottelemalla kiintopisteet ja muuttujat sen mukaan, ovatko ne elollisia vai eivät.

6.2.1. Elollisten toimijoiden suhde 'yhdessä'

Komitatiivi käsitteenä kytkeytyy inhimillisiin toimijoihin (Ojutkangas 2001: 215). Välittäjinä *ohessa* ja *ohella* -grammien komitatiiviseen merkitykseen toimivat sekä spatiaalisuus että temporaalisuus. Vaikka presidentti ja pääministeri saattavat istua esimerkin (23) kokouksissa toistensa vieressä (spatiaalinen) ja samanaikaisesti (temporaalinen), on yhdessä toimiminen (komitatiivinen) selvästi postposition päämerkitys. Elollisia ovat sekä lauseen subjekti kiintopiste (*presidentti*) ja muuttuja (*pääministeri*), jotka ovat tekijöinä toisiinsa tasavertaisesti rinnastettavissa.

- (23) *Hän on aivan oikein ymmärtänyt uuden valtiosäännön ydinsisällön eli sen, että presidentin valta kaventuu myös ulkopoliitikassa. Hän sanookin luopuvansa siitä, että presidentti edustaisi aina Suomea EU:n huippukokouksissa **pääministerin ohella**.* (kaleva1998_1999 134821)

Meriläinen määrittelee faktiivisen komitatiivisuuden tarkastelemalla kiintopisteen ja muuttujan elollisuutta ja yleistä olemusta siitä näkökulmasta, voivatko ne toimia yhdessä toisiinsa rinnastettavalla tavalla (Meriläinen 2015: 25). Esimerkki (23) edustaa selvästi faktiivista komitatiivisuutta, sillä siinä molemmat osallistujat (presidentti ja pääministeri) ovat elollisia ja toisiinsa tasavertaisesti rinnastettavissa. Faktiivisen komitatiivisuuden tapauksen Meriläinen jakaa edelleen ryhmiin niissä ilmenevien voimadynaamisten suhteiden mukaan aktiiviseen, antonyymiseen ja epäaktiiviseen voimadynamiikkaan. Voimadynamiikan näkökulmasta esimerkki (23) edustaa aktiivista voimadynamiikkaa. Tämä selviää tarkastelemalla entiteettien pyrkimyksiä: suuntautuvatko ne dynaamisesti samaan suuntaan vai toisiaan vastaan. (Meriläinen 2015: 26.) Suomen edustaminen on entiteettien yhteistä toimintaa, joka suuntaa kohti yhteistä pyrkimystä. Aktiivisen voimadynamiikan ilmaiseminen näyttäytyy prototyypisenä merkityksenä komitatiiviselle *kanssa*-grammille, ainakin sanakirjojen esittämien merkityskuvausten perusteella. *ohella*-grammi ilmaisee faktiivisen komitatiivisuuden aktiivista voimadynamiikkaa aineistossani vain harvoissa tapauksissa.

Joissain faktiivisen komitatiivisuuden tapauksissa voi muuttujan ja kiintopisteen toiminta olla yhteistä, mutta pyrkimykset suuntautuvat toisiaan vastaan. Kilpailutilanne (24) on tästä tyypillinen esimerkki. Meriläinen nimittää tapauksia aktiiviseksi antonyymiseksi voimadynamiikaksi. (Meriläinen 2015: 35.)

- (24) *Pääpalkinnon, Eskon, sai Nivalan Nuorisoseuran Näyttämö Margit Uusitalon Dario Fo -ohjauksesta Sokea ja rampa. Toinen katselmukseen osallistunut pohjoissuomalainen ryhmä Taivalkosken Näyttämö kuten Kuusan Kanavateatteri kilpailivat pitkään tuomariston mielissä Eskosta **nivalalaisten ohella**.* (kaleva1998_1999 156216)

Esimerkissä (24) kiintopiste *nivalalaiset* ja subjektina muuttujan ilmaisemat kaksi muuta teatteriryhmää suorittavat toimintaa *kilpailuilla* yhdessä, mutta konteksti paljastaa pyrkimyksien suuntautuvan toisiaan vastaan. Pääpalkintoja on vain yksi, joten entiteetit eivät pyri voittoon yhdessä vaan yrittävät voittaa kisassa toinen toisensa.

Aina muuttujan ja kiintopisteen suhde ei ilmaise aktiivista, dynaamista pyrkimystä. Nämä tapaukset Meriläinen luokittelee epäaktiivisen voimadynamiikan alle. Epäaktiivista voimadynamiikkaa edustaa tyypillisesti kopulalause, joka ilmaisee olemista tai muuta muuttumatonta tilaa. (Meriläinen 2015: 36.) Komitatiivisuus ei välttämättä vaadi jaettua toimintaa, vaan pelkkä samassa tilanteessa oleminen riittää. Esimerkin (25) pienet lapset ovat syntyneet potentiaalisiksi perijöiksi. Niin ikään kopulalauseella on kuvattu tilanne (26), jossa kaksi vasemmistoliiton kansanedustajaa olisivat ilmeisiä ministeriehdokkaita, mikäli puolue jatkaa hallituksessa.

- (25) *Gatesin pesueen tulokas on **kolmivuotiaan Melissa-sisaren ohessa** isänsä 80 miljardin dollarin omaisuuden potentiaalinen perijä.* (kaleva1998_1999 145786)
 (26) *Jos vasemmistoliitto jatkaa hallituksessa, Martti Korhonen on mitä ilmeisin ministeriehdokas **Suvi-Anne Siimeksen ohella**.* (kaleva1998_1999 148042)

Lauseen (25) kiintopiste *Melissa-sisar* ja muuttujana toimiva subjekti *Gatesin pesueen tulokas* ovat elollisia ja toisiinsa tasavertaisesti rinnastettavissa. Potentiaalisena perijänä oleminen ei kuitenkaan edellytä heiltä toimintaa tai dynaamista pyrkimystä, joten staattisuutta ilmentävä sisäpaikallissijainen *ohessa*-muoto on luonteva valinta. Kumpikin lapsista voi olla yhtä aikaa isänsä potentiaalinen perijä, mutta myös todellisiksi perijöiksi voivat päästä molemmat, jos perintö jaetaan osapuolten kesken. Toisin on tapauksessa (26), jossa sekä Siimes että Korhonen voivat olla ministeriehdokkaita, mutta vain toisesta tulee ministeri. Käsittääkseni tämä tuo mukaan vertailun merkityksen, jossa ehdokkaat ovat nyt rinnakkain, mutta myöhemmässä vaiheessa toinen pääsee ikään kuin toisen edelle tai yläpuolelle. Tällöin suhteen lateraalisuus rikkoutuu. Tästä kilpailuasetelmasta syntyvä dynaamisuuden implikaatio voi motivoida *oh*-grammin erilaista sijanvalintaa

muutoin toisiaan vastaavissa lauseissa. Toisaalta aineistossani eräässä esimerkkiä (26) muistuttavassa tapauksessa (27) on käytetty *ohessa*-muotoa.

- (27) *Etelä-Korean Kim Un-yong on ollut Poun***din ja belgialaisen Jacques Roggen** *ohessa vahva ehdokas Samaranchin seuraajaksi.* (kaleva1998_1999 147843)

Kopulalauseen lisäksi epäaktiivista voimadynamiikkaa voi ilmaista myös intransitiivilause, kun kuvataan staattista tilannetta (28). Kiintopiste *Lahden* lisäksi tuplavoittajien joukkoon kuuluvat muuttajat *Ylävaara* ja *Lehtonen*. Urheilijoiden kuuluminen tuplavoittajien joukkoon lähestyy myös merkityksessään vertailua, jossa kiintopiste ja muuttajat (urheilijat) ajatellaan rinnakkain johonkin tarkasti rajattuun ryhmään. Selkeästi vertailua ilmaisevia tapauksia käsittelemme tarkemmin jäljempänä omassa osiossaan.

- (28) *Mika Lahden ohella* (OLS 112 ja 117) *oululaisen suurkilpailun tuplavoittajien harvalukaiseen kaartiin kuuluvat Oulun Risto Ylävaara* (OLS 109–110) *ja maa-***joukkueemme vakiokalustoon nykyisin kuuluva Kimmo Lehtonen** (OLS 106 ja 111). (kaleva1998_1999 154072)

Komitatiivisuuden suhteen vaikeasti määriteltäviä ovat tapaukset (29) ja (30), joissa samassa lauseessa *ohella*-grammin kanssa esiintyy komitatiivinen *mukana*-adverbi. Jaakola (1997: 146) toteaa, että komitatiivisuutta ilmaisevat grammit eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, eikä *ohella*-grammia usein voikaan korvata *mukana*-grammilla. Esimerkeissä *mukana* tuntuu täsmentävän *olla*-verbiä, jolloin *ohella*-grammin tehtäväksi jää ilmaista komitatiivista suhdetta kiintopisteen (kapteeni) ja muuttajien (joukkueen jäsenet) välillä (29). Esimerkissä (30) kiintopiste *Maijanen* ja muuttuja *Hector* suorittavat yhdessä jaettua *mukana olemisen* toimintaa.

- (29) *Joukkueessa olivat mukana kapteeni Pekka Terävän ohella Marko Laine, Jarmo Laitinen, Markus Aremo, Kai Kallio, Per-Erik Silver, Harri Savolainen, Kimmo Nikko ja Mika Parviainen.* (kaleva1998_1999 133223)
- (30) *Harkiten viimeistelyä albumia työstettiin toista vuotta ja mukana olivat Maijasen ohella Hector, joka kirjoitti tekstin herkkään kappaleeseen Täynnä elämää.* (kaleva1998_1999 163576)

ohella-muodon valintaa faktiivisen komitatiivisuuden tapauksissa voi verrata Huumon ja Peiposen tutkimustuloksiin. Heidän mukaansa *vieri*-kantaisen grammin ulkopaikallisia muotoa käytetään, kun muuttuja liikkuu tai muuttuja ja kiintopiste liikkuvat rinnakkain, kun taas *vieressä*-muodon päätehtävä on konkreettisen tai abstraktisen sijaitsemisen

ilmaiseminen. Yksi *vierellä*-muodon keskeisistä merkitysryhmistä on pelaamista ilmaisevat tapaukset, joihin liittyy usein sekä konkreettista liikettä että abstraktimpaa kilvoittelua. Pelistä on kyse niin ikään *ohella*-esimerkissä (31). Aktiivisen voimadynamiikan tapauksissa metaforisena liikkeenä voidaan ymmärtää myös yhteistä tavoitetta kohti suuntautuva ponnistelu, kuten esimerkissä (23) henkilöiden tavoite edustaa Suomea. (Huumo & Peiponen 2013: 79.) Dynaamisina voidaan pitää myös aktiivisen antonyymisen voimadynamiikan tapauksia, joissa muuttuja ja kiintopiste pyrkivät voittamaan toisensa (24) sekä epäaktiivisen voimadynamiikan tapauksia, jossa esimerkiksi samaan joukkueeseen kuulumisen (29) implikoi yhteisestä päämäärästä, vaikka verbin ilmaisema toiminta sinänsä onkin staattinen.

- (31) *Forsberg sijoittui perjantaina kolmanneksi. **Skjelbreidin** ohella Forsbergia ennen maaliin tuli Saksan Katrin Apel. Sekuntikamppailussa Apel hävisi voiton vain vajaa kaksi sekuntia, eikä Forsberginkään ero norjalaiseen ollut kuin runsaat 11 sekuntia.* (kaleva1998_1999 147325)

Ampumahiihdon tuloksista kertovassa uutisessa (31) komitatiivinen *ohella* saa tukea sekä konkreettisen spatiaalisen että temporaalisen tilan ilmaisemisesta. Dynaamisessa esimerkissä muuttuja subjekti *Katrin Apel* saapuu maaliin lähes rinnakkain kiintopiste *Skjelbreidin* kanssa, vain kaksi sekuntia tätä myöhemmin. Muuttujan ja kiintopisteen voi siis ajatella etenevän maaliin toistensa vierellä ja lähes samanaikaisesti.

Toisin kuin *kanssa*-grammi, *ohella* ei korosta yhteistuumien toimimisen merkitystä edes kaikissa faktiivisen komitatiivisuuden tapauksissa (32) ja (33). Esimerkki (32) vaikuttaa kuvatekstiltä, koska siinä on ilmoitettu luonnonsuojeluliiton puheenjohtajan sijaitsevan vasemmalla. Mikäli myös kirkkoherra on kuvassa, voisi merkitys olla spatiaalinen 'vieressä' sekä temporaalinen 'samanaikaisesti'. Komitatiivinen merkitys taas voisi olla joko 'yhdessä' tai vain 'lisäksi', mikäli Helle ja Karvosenoja eivät ole tulleet paikalle yhdessä.

- (32) *Riistan joulurauhan merkeissä Lapin metsästäjät tarjoilivat Napapiirillä metsän antimien sijasta hernekeittoa. Padan ääressä kävi luonnonsuojeluliiton puheenjohtajan **Timo Helteen** ohella (vas.) muun muassa Rovaniemen kirkkoherra Heikki Karvosenoja.* (kaleva1998_1999 148954)
- (33) *Hollantilaisia on tänä kesänä ollut paljon ja myös espanjalaisia ja italialaisia perinteisten saksalaiskävijöiden ohella, luettelee Hautajärven opastuskeskuksessa työskentelevä opas --* (kaleva1998_1999 155521)

Eri maista saapuvien matkailijoiden vierailun ajankohdaksi on rakenteessa (33) ilmoitettu epämääräinen *tänä kesänä*, joten *ohella* ei ilmaise lauseessa ainakaan samanaikaisuutta. Myöskään spatiaalinen vieressä oleminen tuskin on tarkoitettu merkitys, mikäli vieraileminen on tapahtunut saman ajanjakson sisällä eri ajankohtana. Eri maista saapuvilla kävijöillä tuskin on muuta yhteistä keskenään kuin vieraileminen samassa paikassa, jolloin merkitys lienee komitatiivinen 'lisäksi'.

Elollinen kiintopiste ei aina kerro faktiivisesta komitatiivisuudesta. Jos muuttuja on subjektin sijaan objekti, on kyse fiktiivisen komitatiivisuuden 'lisäksi'-merkityksestä. Esimerkin (34) kiintopiste *vanhukset* sekä *lapset* ja *koululaiset* muuttujina ovat tasavertaisesti toisiinsa rinnastettavissa ja kykenevät toimimaan yhdessä. Lauseessa muuttuja kuitenkin toimii *hoitaa*-verbin objektina, ei aktiivisena toimijana, joka voisi suorittaa jaettua toimintaa.

- (34) *Kasvukeskusten budjetit joutuvat koville, kun vanhusten ohessa on hoidettava yhä enemmän lapsia ja koululaisia.* (kaleva1998_1999 149612)

Äkkiseltään elolliselta vaikuttava kiintopiste voi olla myös metonyyminen, jolloin erisnimellä ei viitatakaan henkilöön vaan esimerkiksi nimetyn kirjailijan tuotantoon. Esimerkin (35) kontekstista selviää, että naislukijat pitävät sekä *Patricia Cornwallin* että *Danielle Steelen* kirjoista.

- (35) *Etenkin nuorille naislukutoukille lystävät (sic!) Patricia Cornwallin jännityskirjat Danielle Steelen ohella.* (kaleva1998_1999 133440)

Toisaalta metonymia mahdollistaa myös elottomalta vaikuttavan muuttujan tai kiintopisteen elollisuuden. Abstraktilla toimijalla kuten valtiolla voidaan tarkoittaa esimerkiksi valtion asukkaita tai virkamiehiä. *Havitteleminen* ei ole toimintana mahdollista abstraktille entiteetille *Sveitsi* vaan subjektina on todellisuudessa ihmistarkoite, jolloin faktiivinen komitatiivisuus ja yhdessä toimimisen merkitys ovat mahdollisia (36).

- (36) *New Yorkin ohella Cityn bondimarkkinoita havittelee itselleen Euroopassa erityisesti Sveitsi.* (kaleva1998_1999 133431)

Faktiivisen komitatiivisuuden tapauksia esiintyy aineistossani kokonaisuudessaan vähemmän kuin fiktiivisen komitatiivisuuden tapauksia, yhteensä 31 esimerkkiä. Näistä

ohella-muotoa on 26 ja *ohessa* 5 esimerkkiä. Kaikki faktiivisen komitatiivisuuden kiintopisteenä ja muuttujana toimivat entiteetit ovat ihmisiä. Toimijoita on nimetty esimerkeissä yleisimmin erisnimillä kuten etu- ja sukunimellä (*Suvi-Anne Siimes*) ja metonymisesti (*New York*) sekä appellatiiveilla esimerkiksi tittelillä (*pääministeri*), ihmisryhmän nimellä (*vanhukset*) sekä epämääräisenä joukkona (*monet, muut*).

Ulkopaikallissijaisen *ohella*-grammin yhdistyminen useammin elolliseen kiintopisteseen vaikuttaa luontevalta Huumon ja Peiposen tutkimustulosten valossa: ulkopaikallissijamuotoa käytetään kun muuttuja tai muuttuja ja kiintopiste liikkuvat rinnakkain. Konkreettisen liikkeen sijaan kyseessä voi olla dynaamisuuden implikaatio. Esimerkiksi henkisenä tukena olemista tai yhteistä päämäärää kohti suuntautuvaa pyrkimystä voidaan ilmaista rinnakkain kulkemisen metaforalla, vaikka lauseessa esiintyvä verbi itsessään on staattinen esimerkiksi *edustaa*-verbi esimerkissä (23).

Sisäpaikallissijainen *vieressä*-grammi liittyy yleensä staattisiin eli paikallaan pysyviin kiintopisteisiin kuten rakennukset, alueet ja muut esineet. Potentiaalisesti liikkuviin kiintopisteisiin taas kuuluvat ihmiset, eläimet ja kulkuneuvot. (Huumo & Peiponen 2013: 77, 81.) Sisäpaikallissija ei muutoinkaan tunnu luontevimmalta valinnalta elollisten toimijoiden yhteydessä, sillä se ilmaisee kiinteää KONTAKTIA osallistujien välillä. Ihmistarkoitteisen kiintopisteen ja muuttujan kohdalla kiinteän kontaktin ilmaiseminen tuntuisi monissa esimerkkitapauksissa oudolta, sillä yhdessä toimiminen ei useinkaan vaadi fyysistä kontaktia toimijoiden välille. Näin ollen tuntuu luontevalta, että *ohessa*-grammi yhdistyy useimmiten elottomiin ja *ohella* elollisiin kiintopisteisiin, vaikka poikkeuksiakin on. Esimerkissä (37) kiintopiste *muiden* tarkoittaa ilmeisesti muita kirjoittajia, joten *ohessa*-grammin kiintopiste on elollinen.

(37) *Porotalouden nykytilannetta kirjassa **muiden ohessa** valottaa maa - ja metsätalousministeri Kalevi Hemilä.* (kaleva1998_1999 162652)

Lauseessa (37) muuttuja *ministeri Hemilä* toimii yhdessä muiden kirjoittajien kanssa, jolloin merkitys on komitatiivinen 'yhdessä'. *ohessa*-grammin valintaa puoltaa lauseen spatiaalinen tulkinta: Hemilän teksti sijaitsee kirjassa muiden kirjoittajien tekstien läheisyydessä. Konkreettista spatiaalista sijaintia kuvaamaan käytetään aineistoni kaikissa esimerkeissä *ohessa*-muotoa. (ks. luku 5.2.)

6.2.2. Elottomien entiteettien suhde 'lisäksi'

Elottomien entiteettien suhdetta kuvaava komitatiivinen merkitys 'lisäksi' ja 'yhteydessä' on lähempänä konkreettisia spatiaalisia ja temporaalisia ilmauksia (Ojutkangas 2001: 216). Elottomien muuttujan ja kiintopisteen kohdalla on kyse fiktiivisestä komitatiivisuudesta, jonka toiminta ei ole yhteistä ja jaettua (Meriläinen 2015: 37). VISK:n adpositioita paikallissijajärjestelmän täydentäjänä kuvailevassa luvussa kerrotaan, että adpositioilmaukset voivat olla merkitykseltään hyvinkin abstrakteja ja ilmaista muun muassa väliettä, additiivisia suhteita ja arvoa. VISK:n mukaan *ohessa* ja *ohella* -grammeja käytetään lisäyksen ilmauksissa esimerkiksi lauseissa *Keiton ohella tarjottiin sämpylöitä ja Hän käy työssä opiskelun ohessa*, joista ensin mainittu kuuluu luokituksessani fiktiivisen komitatiivisuuden ryhmään ja jälkimmäistä tyyppiä olen käsitellyt edellä temporaalisten tilojen yhteydessä. (VISK § 689.)

Vaikka komitatiivi käsitteenä kytkeytyy inhimillisiin toimijoihin, se saa tukea myös elottomien entiteettien välisen spatiaalisuuden ilmaisemisesta. Konkreettisen spatiaalisen tilanilmauksen lateraalista akselista riippumaton laajennus (luku 5.2.) mahdollistaa epämääräisempää spatiaalista yhteyttä ilmaisevan 'yhteydessä'-merkityksen. 'Yhteydessä'-merkitys luo spatiaalista väylää kohti komitatiivisuutta. Merkitys toistuu *ohessa*-esimerkeissä (38) ja (39), joissa myydään tuotetta tai palvelua toisen kyljessä, mikä on ilmaisuna jo abstrakti. (Ojutkangas 2001: 215–216.)

- (38) *Tarkoin kilpaillulla matkapuhelinalalla esiintyy jonkin verran kuluttajansuojasäännösten kieltämää kyttykauppaa, jossa puhelimen hinta vaihtelee sen mukaan, minkä yhtiön liittymä sen ohessa myydään.* (kaleva1998_1999 146139)
- (39) *Esimerkiksi Länsivoima tarjoaa sähkön ohessa kodinkoneiden huoltopalvelua.* (kaleva1998_1999 157832)

Vahvemmin spatiaalinen tausta näkyy kohdassa (38), jonka tuote *puhelin* on käsin kosketeltavissa, ja *liittymänkin* saa kaupasta konkreettisesti mukaansa sim-kortin muodossa. *Sähkö* ja *huoltopalvelu* (39) eivät ole konkreettisia esineitä, jolloin kyse on melko puhtaasti abstraktista suhteesta. Aineistossani vain *ohessa* ilmaisee 'yhteydessä'-merkitystä. Tämä voi johtua siitä, että relaationa yhteydessä oleminen hahmottuu KONTAKTINA, jota ilmaistaan *ohessa*-grammilla kun taas *ohella* ilmaisee yleisimmin kiintopisteen ja muuttujan välistä SEPARAATIOTA.

Myös tapauksissa, joissa komitatiivinen 'lisäksi'-merkitys on selvästi ensisijainen, voi ajatella olevan spatiaalista, temporaalista tai molempia merkityksiä taustalla. Esimerkissä Oulun seutukuntaan kuuluvat alueet (40) sijaitsevat spatiaalisestikin toistensa läheisyydessä, ja Sevillassa eri alojen teollisuus (41) sijaitsee samassa paikassa saman ajanjakson kuluessa. Toisaalta esimerkistä (42) näkee, ettei spatiaalinen läheisyys konkreettisesti maailmassa ole komitatiivisessa merkityksessä välttämätön: muuttuja *Etelä-Afrikka* ei sijaitse vieressä tai edes lähellä suhteessa kiintopiste *Ruotsiin*. Spatiaalisuus näkyy esimerkiksi maiden asettamisena rinnakkain määrätyn ominaisuuden, JAS-hävittäjien ostamisen, perusteella. Suhde hahmottuu ASSOSIAATIONA, jossa hävittäjien ostaminen toimii kiintopistettä ja muuttujaa yhdistävänä vaikutuspiirinä, entiteettinä C.

- (40) *Oulun seutukuntaan kuuluu **Oulun ohella** Haukipudas, Kempele, Kiiminki, Muhos, Oulunsalo ja Hailuoto.* (kaleva1998_1999 143287)
- (41) *Sevilla on nykyisin Andalusian tärkein teollisuuskeskus. Kaupungissa on muun muassa auto-, lentokone- ja ase-teollisuutta **perinteellisempien tekstiili-, tupakka- ja posliiniteollisuuden ohella.*** (kaleva1998_1999 138238)
- (42) *Sattumaa tai ei, mutta **Etelä-Afrikka** on myös se ainoa maa maailmassa **Ruotsin ohella**, joka on ostanut JAS-hävittäjiä ilmavoimilleen.* (kaleva1998_1999 132561)

Komitatiivinen merkitys voi pohjautua spatiaalisen lisäksi temporaaliseen perusmerkitykseen. Komitatiivisuutta ilmentävät muun muassa temporaalisten ilmausten yhteydessä esittelemäni esimerkit (22), jossa tilaviini syntyi yhtä aikaa ja yhdessä kulttuuri-ideoiden kanssa, ja (20), jossa urheilija onnistui urheilemisen lisäksi suorittamaan ylioppilaskirjoitukset. Myös esimerkissä (43) tapahtuu kirjan julkistaminen samanaikaisesti lehden kanssa.

- (43) *Lyseon omaa arkista kulttuuria on koottu koulun satavuotisjuhlien jälkeen ilmestyneeseen *Lyseolaislystiä*-kirjaan, jonka uusi, lisätty painos julkistettiin lauantaina **oppilaskunnan lehden Valon Terhon 110-vuotisjuhlanumeron ohella.*** (kaleva1998_1999 132753)

Komitatiivinen merkitys korostuu esimerkissä (44), jossa temporaalinen 'samanaikaisesti' ja spatiaalinen 'vieressä' merkitys on mahdoton. Lauseessa mainitut *sota-aika* ja *1990-luvun alku* eivät asetu rinnakkain ajan väylälle. Tämä tukee komitatiivista 'lisäksi'

tulkintaa. Tapaus toimii testinä sille, ettei komitatiivinen merkitys aina edellytä spatiaalista tai temporaalista merkitystä rinnalleen, vaikka ne olisivatkin olleet merkityksen kehittymisen taustalla.

- (44) *Sota-ajan ohella 1990-luvun alussa tarvittiin kansalaisjärjestöjen apua.* (kaleva1998_1999 141721)

Puhtaasti komitatiivista merkitystä *ohessa* tai *ohella* -grammi ilmaisee myös selvästi abstraktien kiintopisteiden ja muuttujien yhteydessä. Esimerkin (45) kiintopiste *hyöty* ja muuttuja *maineen parantaminen* ovat abstrakteja asioita, jotka eivät voi sijaita konkreettisessa spatiaalisessa läheisyydessä toisiinsa nähden. Temporaalinen samanaikaisuus on esimerkissä läsnä, sillä maineen parantaminen tapahtuu samaan aikaan muun saatavan hyödyn kanssa. Niin ikään abstrakteja ovat esimerkin (46) kiintopiste *korkotulojen lähdevero* sekä muuttujat *yritysverotuksen pelisäännöt* ja *korko- ja jälleenmyyntimaksujen verotus*. Nämä sijoittuvat rinnakkain *veropaketti*-nimikkeen alle, mutta sijainti konkreettisessa spatiaalisessa ulottuvuudessa ei ole abstraktin luonteen vuoksi mahdollinen. Kiintopisteen ja muuttujien suhdetta kuvanee parhaiten relaatio ASSOSIAATIO, jossa muuttuja ja kiintopiste sijaitsevat toistensa läheisyydessä ja niitä yhdistää kuuluminen *veropaketti*-nimisen entiteetin vaikutuspiiriin.

- (45) *Keräyspaperin mahdollisimman tehokas uudelleenkäyttö parantaa - muun hyödyn ohella - metsäteollisuuden mainetta.* (kaleva1998_1999 169019)
- (46) *Korkotulojen lähdeveron ohella EU:n veropakettiin kuuluu kaksi muuta osaa eli yritysverotuksen pelisäännöt ja konserniyhtiöiden korko- ja jälleenmyyntimaksujen verotus.* (kaleva1998_1999 132947)

VISK:n mukaan (*sen*) *ohella* voi toimia tekstissä konnektiivisena postpositiona. Konnektiivit osoittavat konjunktioiden tapaan varsinkin lauseiden, mutta myös suppeampien yksiköiden välisiä semanttisia suhteita. Konjunktiot ja konnektiivit eroavat kuitenkin toisistaan syntaktisesti, sillä toisin kuin konjunktioiden konnektiivien luokka on avoin eikä niillä ole määrättyä sijaintipaikkaa lauseessa. Lisäksi konnektiivit kytkevät toisiinsa myös lausetta laajempia tekstikokonaisuuksia. (VISK § 820.) Konnektiivina toimiessaan *ohella*-postpositio on merkitykseltään komitatiivinen ainakin lauseessa (45), missä *sen ohella* viittaa koko edellisen virkkeen sisältöön merkityksessä 'lisäksi'. Myös *sen ohessa* viittaa edelliseen lauseeseen tapauksessa (46).

- (45) *Tlingiteille sopimus tarkoitti oikeutta hallita huomattavaa maa-aluetta ja sen luonnonvaroja. **Sen ohella** Kanadan hallitus antoi kansalle tuntevan rahallisen korvauksen.* (kaleva1998_1999 162874)
- (46) *Väestö keskittyy, ja **sen ohessa** yhteinen rahakin tuntuu luontevalta.* (kaleva1998_1999 161245)

Fiktiivisen komitatiivisuuden ilmauksissa *ohessa* ja *ohella* -grammien kiintopisteet muodostavat varsin heterogeenisen ryhmän. Suurin osa kiintopisteiden tarkoitteista on elottomia entiteettejä, jotka eivät ilmaise toimintaa. Elollisen kiintopisteen tarkoitteen sisältävistä tapauksista suurimman osan olen sijoittanut faktiivisen komitatiivisuuden luokkaan, kun taas toimintaa ilmaisevan kiintopisteen kanssa grammi yleensä ilmaisee temporaalista suhdetta. Kiintopisteiden ilmaisemien tarkoitteiden ominaisuudet vaihtelevat konkreettisesta (*puhelin*) abstraktiin (*hyöty*) sekä pienikokoisista esineistä kokonaiseen valtioihin (*Ruotsi*). Konnektiivina toimivan *ohella* tai *ohessa* -grammin kiintopistettä voi merkitä pronomini *se*, joka viittaa koko edelliseen lauseeseen.

Molemmat grammit voivat yhdistyä hyvin monen tyyppisiin kiintopisteisiin, joten kovin selkeitä eroja kiintopisteiden välillä on vaikea nähdä, etenkin kun vertailtavia *ohessa*-tapauksia on huomattavasti *ohella*-lauseita vähemmän. Tutkimusaineistoni pohjalta on kuitenkin havaittavissa, että *ohessa*-grammi on yksinomainen silloin, kun muuttujan ja kiintopisteen välillä on selvästi havaittavissa komitatiivisuuden lisäksi konkreettinen spatiaalinen suhde 'lähellä'. Tällöin kyseessä voi olla pienikokoinen entiteetti, esimerkiksi ruoka-annos (47). Yksinomaan *ohella*-grammia on puolestaan käytetty silloin, kun kiintopisteen tarkoite on laaja alue, esimerkiksi kaupunki (40) tai valtio (42). Usein tällaisissa tapauksissa valtiot eivät sijaitse toistensa vieressä tai läheisyydessä spatiaalisesti tai valtio ajatellaan pikemminkin toimijana eikä maantieteellisenä paikkana, jolloin kiintopisteen ja muuttujan spatiaalisen sijainti toisiinsa nähden ei korostu. *ohella*-grammin käyttö näissä tapauksissa käy yksiin aiemman havaintoni kanssa, jonka mukaan vain *ohessa*-grammi on keskittynyt muuttujan ja kiintopisteen konkreettisten spatiaalisten suhteiden ilmaisuun. Voisi myös ajatella, että kiintopisteen koko vaikuttaa grammin sijaanvalintaan siten, että pienemmän kiintopisteen kanssa valitaan tiiviimpää kontaktia ilmaiseva sisäpaikallissija.

- (47) *Mausteena oli pippuri ja punasipuli **kastikkeen ohessa**.* (kaleva1998_1999 136685)

Kuten edellä faktiivisen komitatiivisuuden tapausten käsittelyn yhteydessä kävi ilmi, *ohella* näyttäisi yhdistyvän useammin elolliseen kiintopisteeseen. Myös fiktiivisen komitatiivisuuden harvoissa elollisen kiintopisteen tapauksissa on käytetty pääasiassa *ohella*-grammia. Myös kaikkein abstrakteimmat kiintopisteet (45) ja (46) yhdistyvät aineistossa *ohella*-grammiin. Ulkopaikallissijan valintaa näissä tapauksissa tukee ainakin kiintopisteen konkreettisen spatiaalisen ulottuvuuden puuttuminen, minkä vuoksi kiintopisteen läheisyydessä sijaitseminen ei ole mahdollista. Osaltaan *ohella*-grammin laajempi esiintyminen ylipäättään komitatiivisissa ilmauksissa mahdollistaa moninaisemman kiintopistetyyppien valikoiman, jolloin on mahdotonta sanoa, onko erilaisten kiintopistetyyppien yhdistyminen *ohella*-grammiin seurausta esiintymien suuresta määrästä vai päinvastoin.

6.2.3. Koonti: komitatiivinen suhde

Kaikkiaan aineistossani esiintyy 203 komitatiivista suhdetta ilmaisevaa tapausta, joiden jakautumista havainnollistaa taulukko 4. Näistä suurin osa, 154 on *ohella*-tapauksia ja 49 *ohessa*-muotoa. Kun *ohessa* ilmaisee eniten temporaalisia tiloja (48), on *ohella*-grammin yleisin merkitystyyppi komitatiivinen (49).

(48) *Puhelut ohjautuvat nyt myyntitiskeille, joiden virkailijat vastaavat niihin myyntityön ohessa.* kaleva1998_1999 169447

(49) -- onko moraalisesti kestävä nostaa eläkettä **palkan ohella.** kaleva1998_1999 151373

TAULUKKO 4. Komitatiivisen suhteen ilmaukset aineistossa.

Faktiivinen komitatiivisuus 'yhdessä'	<i>ohessa</i> 5	<i>ohella</i> 26	Yht. 31
Fiktiivinen komitatiivisuus 'lisäksi'	<i>ohessa</i> 44	<i>ohella</i> 128	Yht. 172
Yhteensä	49	154	203

Jaoin käsittelyssäni ensin faktiivisen komitatiivisuuden luokkaan ne tapaukset, joissa grammin kiintopiste on elollinen ja toimii yhdessä muuttujan kanssa. Merkityksen parafrasiksi sopii usein 'yhdessä jonkun kanssa'. Näitä tapauksia on aineistossani yhteensä 31, joista vain 5 *ohessa*-muotoa. Fiktiivisen komitatiivisuuden luokkaan kuuluvat loput 170 komitatiivisuuden tapausta, joissa kiintopiste on usein eloton, tai jos kiintopiste onkin elollinen, eivät kiintopiste ja muuttuja suorita yhdessä jaettua toimintaa. Merkitystä kuvaa

parhaiten parafrasi 'lisäksi'. Myös fiktiivisen komitatiivisuuden tapauksista suurin osa, 128 tapausta on *ohella*-muotoa. *ohessa*-muotoja on kuitenkin fiktiivisen komitatiivisuuden ryhmässä suhteellisesti enemmän kuin faktiivisessa komitatiivisuudessa, yhteensä 44. Voisikin sanoa, että faktiivista komitatiivisuutta ilmaistaan lähinnä *ohella*-grammilla, mutta fiktiivisen komitatiivisuuden ilmaisuun sopii sekä ulko- että sisäpaikallissijainen muoto.

Temporaalisiin ilmaisiin keskittynyt ja myös spatiaalisia suhteita ilmaiseva *ohessa* ilmaisee siis komitatiivisia suhteita huomattavasti *ohella*-grammia harvemmin. Osaltaan eroa selittää se, ettei *ohessa* juuri yhdisty elolliseen kiintopisteeseen, eikä näin ollen toimi faktiivisen komitatiivisuuden ilmauksissa. Syitä tähän pohdin jo aiemmin faktiivista komitatiivisuutta käsittelevässä osassa. *ohella* ilmaisee komitatiivista suhdetta *ohessa*-grammia useammin myös elottomien kiintopisteiden kohdalla. Kuten edellä fiktiivisten komitatiivisuuden tapausten yhteydessä pohdin, voi tämä johtua siitä, että *ohella* yhdistyy luontevammin myös niihin kiintopisteisiin, joiden vieressä sijaitseminen spatiaalisesti tai temporaalisesti ei ole mahdollista tai joiden kohdalla KONTAKTI relaationa ei tunnu luontevalta. Relaationa komitatiivisuus hahmottuu SEPARAATIONA, jossa muuttuja ja kiintopiste ovat toisistaan erillään. Joskus kyseessä on ASSOSIAATIO (46), jolloin muuttujan ja kiintopisteen suhdetta määrittää vielä kolmas entiteetti, johon molemmat sisältyvät. Näitä relaatioita ulkopaikallissija ilmaisee vahvemmin.

Komitatiivisuutta ilmaisevan grammin sijanvalinnan taustaa voi pohtia jälleen dynaamisuuden näkökulmasta. Faktiivisen komitatiivisuuden tapauksissa dynaamisuus ilmenee etenkin aktiivisen voimadynamiikan kohdalla entiteettien yhteisenä pyrkimyksenä, jolloin yleensä käytetään ulkopaikallissijaa. Fiktiivisen komitatiivisuuden kohdalla *ohella*-muodon käyttö voi olla analogiaa samasta ilmiöstä: komitatiivisuudessa korostuu muuttujan ja kiintopisteen kulkeminen rinnakkain. *ohessa*-esimerkeissä spatiaalinen tai temporaalinen staattinen sijainti tuntuu korostuvan siinä määrin, että ne luokitteivat usein temporaalisuuden, eivät komitatiivisuuden ilmaisuiksi. Kaikkein abstrakteimpien suhteiden kuten komitatiivisuuden ilmaiseminen jää pääasiassa ulkopaikallissijamuodon tehtäväksi.

6.3. Vertaileva 'rinnalla'

Temporaalisesta ja komitatiivisesta merkityksestä johtuu *ohessa-* ja *ohella-*grammien abstraktein merkitys, vertailun ilmaiseminen. Samaan aikaan (samassa paikassa) sijaitseminen tai yhdessä toimiminen mahdollistaa vertailun (Ojutkangas 2001: 218). Vertailutapaukset erottaa komitatiivisista ja temporaalisista kiintopisteen ja muuttujan sijoittaminen lauseessa ryhmään, jota kuvataan usein superlatiivimuotoisella adjektiivilla esimerkiksi *kehutuin*, *korkein* tai *paras*. Seuraavissa esimerkeissä havainto vertaisuudesta sijoittuu selvästi samaan ajanjaksoon: (50) kesään ja (51) vuoteen 2020.

(50) *The Crashin ohessa kesän kehutuimpia uusia yhtyeitä on helsinkiläinen Frostbites.* (kaleva1998_1999 141038)

(51) *Vuonna 2020 huoltosuhde on Suomessa Ruotsin ohella EU-maiden korkein.* (kaleva1998_1999 157710)

Samaan aikaan tai paikkaan sijoittuminen ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan vertailun mahdollistaa myös pelkkä käsitteellinen yhteys, kuten samaan luokkaan ja samalle abstraktiotasolle kuuluminen (Ojutkangas 2001: 218). Vertailua ilmaisevien lauseiden kiintopisteet ja muuttujat voivat viitata niin elollisiin kuin elottomiinkin entiteetteihin. Ne kuvaavat pääosin melko abstrakteja tarkoitteita, jotka eivät ilmaise dynaamista toimintaa (vrt. edellä temporaaliset tilanilmaukset). Esimerkeissä kiintopisteen ja muuttujan ilmaiset tarkoitteet kuuluvat marjojen (52), Spielbergin elokuvien (53) ja suomalaisten säveltäjien (54) ryhmiin.

(52) *Pihlajanmarjaa muistuttavaa tyrniä pidetään merkittävimpana marjatulokkaana pensasmustikan ohella. Se onkin erinomainen marja, terveellinen, vitamiinipitoinen ja jopa haluttu.* (kaleva1998_1999 142534)

(53) *Pelastakaa sotamies Ryan (Formia 5). Steven Spielbergin draamaelokuvien parhaita Schindlerin listan ohella.* (kaleva1998_1999 152814)

(54) *Oskar Merikannon ohella Kuula kun on lähes kansanlaulajan asemaan nostettu säveltäjä, jonka ajatellaan kuvaavan suomalaisuutta aidoimmin.* (kaleva1998_1999 148605)

Esimerkissä (54) on superlatiivimuotoisen adjektiivin sijasta käytetty vertailukohteesta käsitettä *kansanlaulajan asemaan nostettu*, jossa *nostaa*-verbi implikoi korkeutta, ja tämä johtaa kontekstissa merkittävyyden tai hyvyyden tulkintaan. Ojutkankaan mukaan spatioaalinen 'vieressä'-merkitys toimii luontevasti vertailun pohjana paitsi samassa paikassa

(esimerkiksi lajinsa parhaiden joukossa) sijaitsemisen, myös havaitsemisen näkökulmasta. Vertailu syntyy yleensä ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta, mikä edellyttää havaitsemista. Ihmisen keskeisin aistihavainto on normaalisti näkeminen, joka on sidottu konkreettiseen spasiotemporaaliseen maailmaan. Vertailutilanteessa havainnoija ikään kuin asettaa vertailtavat entiteetit vierekkäin, vaikka itse havainto onkin tapahtumana mentaalinen. (Ojutkangas 2001: 219.) Etenkin tapauksissa, joissa puhutaan numeroista ja tilastoista (51), (55) tai urheilusaavutuksista (56), (57) eli laitetaan asioita järjestykseen jonkin ominaisuuden perusteella, on 'vieressä' sijaitseminen luonteva tapa ilmaista vertaisuutta.

- (55) *Suomalaisnaisten hedelmällisyysluvut ovat joka tapauksessa eurooppalaista kärkeä **irlantilaisten, islantilaisten ja norjalaisten** ohella.* (kaleva1998_1999 158480)
- (56) *Suomi on lajin kärkimaita **Ruotsin ja Yhdysvaltojen** ohella.* (kaleva1998_1999 140747)
- (57) ***Vainionpään** ohella Lipon kärkinimiin kuuluivat ties monennenko kerran kaudella vaihtajaspesialistit Janne Vuorinen ja Timo Keränen.* (kaleva1998_1999 154416)

Esimerkeissä (55)–(57) vertailuasteikko muodostuu HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ -suuntametaforan kautta. Spatiaalisissa metaforissa hyvien asioiden katsotaan johdonmukaisesti sijaitsevan ylhäällä (Lakoff & Johnson 1980: 17–19). *kärki* (55) ja *kärki*-alkuiset yhdyssanat (56), (57) hahmottavat asteikon osan, joka toimii näennäisesti spatiaalisena tilana. Tähän tilaan vertailtavat entiteetit esimerkiksi *Suomi*, *Ruotsi* ja *Yhdysvallat* (urheilujoukkueina) sijoittuvat rinnakkain. Asteikon ei voi kuitenkaan ajatella sijaitsevan konkreettisesti spatiaalisessa tilassa, joten tämän kaltaisia tapauksia voidaan pitää enintään etäisinä spatiaalisen suhteen toteutumina (Leino 1993: 223). Komitatiivisuus näkyy lauseissa siinä, että kärkeen kuulumisen on jaettua toimintaa, johon esimerkiksi lauseessa (56) subjektin (*Suomi*) kanssa osallistuvat adverbiaalinen ilmoittamat jäsenet (*Ruotsi ja Yhdysvallat*).

Vertailun ilmauksissa muuttuja ja kiintopiste sijoitetaan paitsi vierekkäin, myös keskenään samaan ryhmään, joka määrittää yhden tai useamman kaikkia ryhmän jäseniä yhdistävän piirteen perusteella. Edellä olevissa esimerkeissä näitä ryhmiä on kuvattu muun muassa superlatiivimuotoisella adjektiivilla (*kehutuimmat uudet yhtyeet*) sekä korkealla olemista kuvaavalla substantiivilla (*kärkimaat*). Relaatioista vertailun ilmaukset voisi hahmottaa ASSOSIAATIONA. Siinä A ja B (muuttuja ja kiintopiste) ovat toistensa läheisyydessä kuten SEPARAATIOSSAKIN, mutta tämän lisäksi kolmas entiteetti C kuvaa A:n

vaikutuspiiriin, johon myös B kuuluu. Esimerkissä (56) tämä tarkoittaisi, että kiintopisteiden *Ruotsi* ja *Yhdysvallat* vaikutuspiiri on *kärkimaat*, johon myös muuttuja *Suomi* sisältyy.

Syntaktisesti vertailua ilmaisevat rakenteet ovat lähinnä *olla*-verbillisiä kopulalauseita (50), (51) ja (54)–(56). Kokonaan vaille verbiä jää esimerkki (53), joka kuitenkin on hahmotettavissa elliptiseksi kopulalauseeksi, jossa ei ilmene dynaamisuutta. Lisäksi esimerkkien joukossa on kolme intransitiivista lausetta, joissa on käytetty *pitää jonakin* (52), *kuulla johonkin* (57) ja *katsoa joksikin* (58) -rakennetta. Näissä rakenteissa on kyse mentaalitoiminnosta: mielipiteen valitsemisesta ja perustelusta, johon sisältyy arvottamista kuten aistihavaintoihinkin (Ojutkangas 2001: 219). *ohella* tai *ohessa* -postpositiorakenne (kiintopiste ja postpositio) on lauseessa aina adverbiaali, mutta muuttujaa voidaan ilmaista joko subjektilla (50) ja (54)–(58), toisella adverbiaalilla (51) tai objektilla (52). Mitkään vertailua ilmaisevista lauseista eivät vaikuta dynaamisilta muuttujan ja kiintopisteen tai verbivalintojen osalta.

- (58) *Näitä kolmea salkkua tavoittelee lukuisa joukko muitakin ehdokkaita, koska ne katsotaan vaikutusvaltaisimmiksi koko komissiossa **ulkomaankaupasta ja laajenemisesta vastaavien salkkujen ohella**.* (kaleva1998_1999 141654)

Vertailukohtaa ilmaisevien kiintopisteiden joukko on jälleen ominaisuuksiltaan vaihteleva, joskin toimintaa kuvaavia sanoja ei joukossa esiinny. Vertailukohta voi olla elollinen (*Vainionpää*) tai eloton (*salkku*) ja kooltaan pieni (*pensasmustikka*) tai suuri (*Yhdysvallat*). Vertailussa voivat olla konkreettiset entiteetit kuten marjat tai abstraktit asiat esimerkiksi tilastolliset esiintymät.

Kuten taulukko 5 osoittaa, ovat aineistoni kaikki 17 vertailun ilmausta yhtä lukuun ottamatta *ohella*-esimerkkejä. Vertailukohtana on vaihtelevasti kaikenlaisia tarkoitteita, joten *ohella*-grammin yleisyyttä ei voi selittää pelkästään kiintopisteen ilmaisemien tarkoitteiden tyyppin kautta. Vertailukohtana olevilla tarkoitteilla on kuitenkin yleisemmin *ohella*-grammin kiintopisteelle tyypillisiä ominaisuuksia, kuten elollisuus ja abstraktisuus.

TAULUKKO 5. Vertailun ilmaukset aineistossa

Vertaileva 'rinnalla'	<i>ohessa</i> 1	<i>ohella</i> 16	Yhteensä 17
-----------------------	-----------------	------------------	-------------

Abstraktein *ohessa* ja *ohella* -grammien merkitys, vertailun ilmaiseminen, näyttää jäävän lähes yksinomaan *ohella*-grammin tehtäväksi. Perusteluja ulkopaikallissijamuodon valintaan voi hakea jälleen suuntaisuuden implikaatiosta. Edellä kuvasin, kuinka vertailutapauksissa kaksi entiteettiä, kiintopiste ja muuttuja, sijoitetaan vertailtaessa rinnakkain määrättyyn kohtaan jollakin asteikolla. Useimmissa tapauksissa asteikon yläpää edustaa toivottua ja hyvää ominaisuutta, jota on kuvattu esimerkiksi superlatiivimuotoisella adjektiivilla. Asteikko hahmottuu väylänä, jossa liikkuminen sekä ylös että alaspäin on mahdollista. Tämä luo tilanteeseen vaikutelman dynaamisuudesta, jossa sekä kiintopiste että muuttuja ovat liikkeessä, mutta ainakin tarkasteluhetkellä toistensa rinnalla.

Relaationa hahmotettuna vertailutapaukset voi nähdäkseni hahmottaa ASSOSIAATIONA, joka on tyypillisemmin ulkopaikallissijamuodon ilmaiseva relaatio. Varsinaista KON-TAKTI-relaatiota, jota *ohessa*-grammi usein ilmentää, ei vertailukohtien välille synny.

6.4. Sijainti yleisessä abstraktissa tilassa

Ojutkankaan (2001) mukaan 'vieressä'-merkityksen irrottautuminen lateraalisesta akselistasta on väitöskirjan kieliopillistuneiden ruumiinosanimien kohdalla osaltaan tukenut sanojen abstraktimpien merkitysten kehittymistä. Abstraktia tilaa ilmaisevien kieliopillisten sanojen merkityksen kehitys perustuu metaforaan, jossa merkitys laajenee analogisesti. Monimutkaisia suhteita pyritään esittämään yksinkertaisempien suhteiden avulla hyödyntäen suhteiden rakenteellista ja funktionaalista samankaltaisuutta (ks. luku 1.4.). (Ojutkangas 2001: 211.)

Yleisessä abstraktissa tilassa sijaitsemista kuvaavat lauseet ovat rajatapauksia, jotka eivät ilmaise ainakaan yksinomaan spatiaalista suhdetta, mutta eivät myöskään primaaristi temporaalista tai komitatiivistakaan suhdetta. Tällöin sijainti tapahtuu abstraktissa tilassa, joka voi olla esimerkiksi inhimillisen toiminnan (59) tai tarinan (60) maailma. (Ojutkangas 2001: 212–213.) Esimerkissä (59) inhimillistä toimintaa edustaa kaksi rinnakkain esiintyvää kieltä, joiden suhde ei voi olla kielten abstraktin luonteen vuoksi konkreettisesti spatiaalinen, vaikka se motivoikin rinnakkain olemisen merkityksen. Merkitykseltään *ohella* näyttäytyy esimerkissä ensisijaisesti komitatiivisena.

- (59) *Ruotsin Tornionlaaksossa kiistellään yhä siitä, kumpi kieli virallistetaan, suomi vai meänkieli. Birger Winsa luottaa siihen, että kumpikin kieli saa virallisen aseman, meänkieli **suomen ohella**.* (kaleva1998_1999 144837)

Esimerkkilause (60) kuvaa sijaintia abstraktissa tilassa, tarinan maailmassa. Samalla sen merkitys on temporaalinen 'samanaikaisesti'. Tarinoiden kaltaiset kiintopisteet voidaan käsittää väylinä, jolloin *ohella*-postposition käyttö on esimerkissä konkreettisen väylän varrella sijaitsemisen (vrt. esimerkkilauseen (1) *tie*) metaforinen laajennus (Ojutkangas 2001: 214).

- (60) *Romaanit sijoittuvat Newarkin kaupunkiin, jonka rappiota teollisuuskaupungista slummiksi seurataan **muiden tarinoiden ohessa**.* (kaleva1998_1999 137577)

Sijaintia yleisessä abstraktissa tilassa kuvaavina esittelemäni esimerkit ovat helposti luettavissa myös esimerkiksi komitatiivisuuden (59) ja temporaalisuuden (60) ilmentymiksi, joten olen sijoittanut ne näihin kategorioihin. Yleisessä abstraktissa sijaitsemista merkitsevien grammien pitäminen omana ryhmänään ei tunnu tässä tutkimuksessa mielekkäältä kahdesta syystä. Ensinnäkin ryhmä koostuu pelkästään rajatapauksista, jotka olen pystynyt sijoittamaan luontevasti joko temporaaliseen tai komitatiiviseen maailmaan sekä vertailua kuvaaviin tapauksiin. Toisaalta näiden tapausten pitäminen omana ryhmänään ei tunnu mielekkäältä merkitysten jakautumisen laskennallista kuvaamista ajatellen, koska niitä on huomattavan vähän muihin tapauksiin verrattuna.

6.5. Koonti: abstraktit tilanilmaukset

Suurin osa aineistoni *ohessa* ja *ohella* -esimerkeistä ilmaisee abstraktia tilaa: näihin kuuluu aineistoni kaikista 418 tapauksesta 404. *ohella* ilmaisee abstraktia tilaa hieman useammin kuin *ohessa*, koska se ei ilmaise lainkaan konkreettisia spatiaalisia suhteita. Abstraktien tilanilmausten jakautumista edelleen temporaalisiin, komitatiivisiin ja vertaileviin ilmauksiin havainnollistaa taulukko 6. Kaikkia näitä merkityksiä ilmaistaan molemmilla grammin muodoilla.

TAULUKKO 6. Abstraktit tilanilmaukset aineistossa.

Merkitysryhmät	<i>ohessa</i>	<i>ohella</i>	Yhteensä
Temporaalinen 'samanaikaisesti'	145	39	184
Komitatiivinen 'yhdessä', 'lisäksi'	49	154	203
Vertaileva 'rinnalla'	1	16	17
Yhteensä	195	209	404

Temporaaliset tilanilmaukset ovat *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaisemien merkitysten toiseksi suurin ryhmä heti komitatiivisten tilanilmausten jälkeen. Molemmat grammit ilmaisevat temporaalisia suhteita, mutta *ohessa* on tässä merkityksessä paljon *ohella*-grammia käytetympi. *ohessa*-grammi ilmaisee kaikista merkityksistä eniten juuri temporaalisia suhteita.

Komitatiiviset tilanilmaukset ovat tutkimukseni suurin merkitysryhmä, johon sijoittuu lähes puolet tutkimastani aineistosta. Spatiaalisia ja temporaalisia ilmauksia abstraktimmat komitatiivisen suhteen ilmaukset ovat aineistossani varsin moninainen joukko merkityksiä, siksi olenkin analyysiosassa jaotellut ne kahtia fiktiivisen ja faktiivisen komitatiivisuuden tapauksiin. *ohella*-grammi ilmaisee kaikista merkityksistä eniten komitatiivista suhdetta, mutta myös *ohessa*-grammilla ilmaistaan usein etenkin fiktiivistä komitatiivisuutta.

Vertailun ilmaukset sijoittuvat tutkimistani merkityksistä kaikkein abstrakteimpaan päähän. Vertailua ilmaisevien tapausten ryhmä on pieni, mutta selkeästi erotettavissa muista abstraktin tilanilmauksista erikoistuneen käyttönsä vuoksi. Vertailua ilmaistaan aineistossa lähes yksinomaan *ohella*-grammilla yhtä *ohessa*-tapausta lukuun ottamatta.

Aineistoni jakautumisen perusteella näyttää selvältä, että sekä *ohessa* että *ohella* -grammi ilmaisevat pääasiassa abstrakteja suhteita. Grammien päätehtävänä voi siis pitää temporaalisten ja komitatiivisten suhteiden ilmaisemista.

7. PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellut suomen kielen *ohessa* ja *ohella* -grammien semantiikkaa. Tavoitteenani on ollut selvittää, miten inessiivimuotoinen *ohessa* ja adessiivimuotoinen *ohella* eroavat toisistaan erityisesti merkityksen suhteen. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota *ohessa* ja *ohella* -muotojen käyttöeroihin eli siihen, esiintyvätkö ne postpositiona genetiivimuotoisen täydennyksen kanssa vai itsenäisinä adverbeina. Työn johdannossa olen taustoittanut tutkimustyötäni esittelemällä sanakirjojen esittämiä kuvauksia grammien merkityksestä sekä grammien etymologiaa ja kieliopillistumiskehitystä. *ohessa* ja *ohella* -grammien merkitysoppositiosta ei ole tehty aiempaa tutkimusta, mutta olen käyttänyt vertailukohtana ja lähteenä muista, etenkin lateraalista läheisyyttä ilmaisevista grammeista tehtyä aiempaa tutkimusta.

Olen tutkinut *ohessa* ja *ohella* -muotojen eroja teksteissä nyky-yleiskieltä edustavan korpusaineiston avulla. Tutkimusaineistoni on CSC Kielipankin sanomalehtiarkistosta, josta valitsin tutkittavakseni kaleva1998_1999-osakorpuksen, jonka tekstit ovat peräisin Kaleva-lehdestä. Tässä aineistossa *ohella*-muoto osoittautui huomattavasti *ohessa*-muotoa frekventimmäksi, sillä sen esiintymiä on lähes 90 prosenttia kaikista osumista, yhteensä 1 413 tapausta. Tämän tutkimuksen aineistoksi rajasin *ohella*-muodoista mukaan 212 ensimmäistä, sillä *ohessa*-muotoja osakorpuksessa oli täsmälleen tämä määrä ja halusin vertailua helpottaakseni mukaan yhtä monta *ohessa*- ja *ohella*-esimerkkiä. Myöhemmin määrä supistui vielä molempien muotojen osalta 209 tapaukseen, koska samoja lauseita esiintyi aineistossa kahteen kertaan.

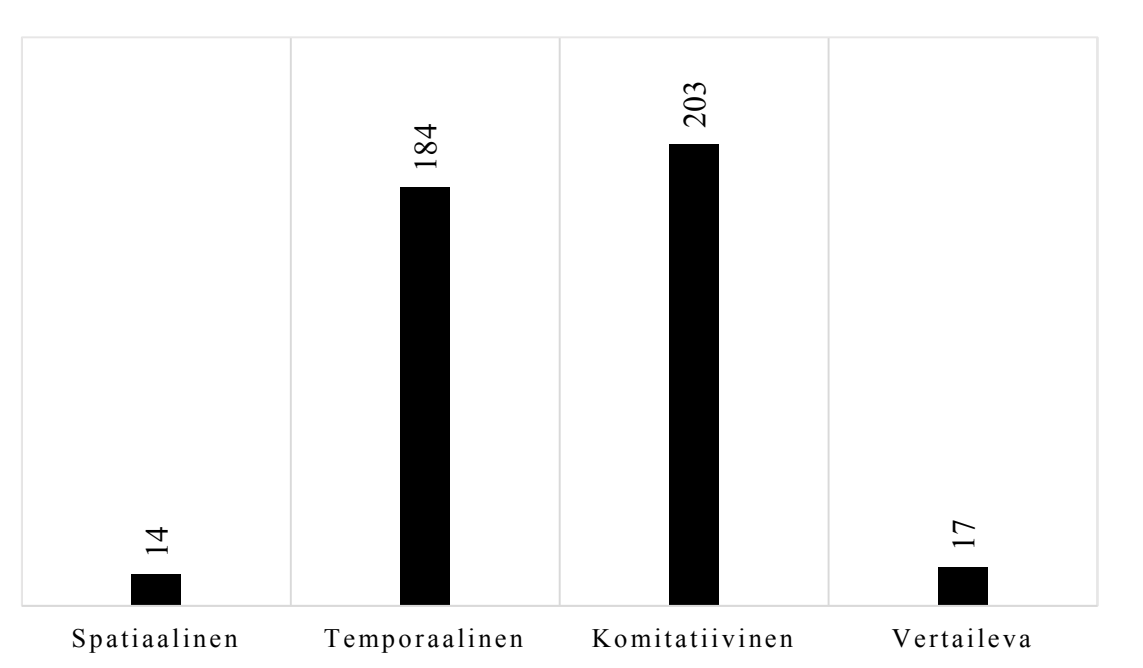
Tutkimusaineistoni olen jaotellut Krista Ojutkankaan (2001) väitöskirjan neljättä lukua mukaillen ensin konkreettisiin spatiaalisiin sekä abstrakteihin tilanilmauksiin, joista jälkimmäiset jakautuvat edelleen temporaalisiin, komitatiivisiin sekä vertailua ilmaiseviin tapauksiin. Tätä jakoa tarkensin vielä Ojutkangasta mukaillen jakamalla konkreettisen spatiaalisuuden ilmaukset kahtia sen mukaan, ilmaisevatko ne lateraalista vai lateraalista akselista riippumatonta läheisyyttä. Komitatiiviset tapaukset jaottelin edelleen fiktiivisen ja faktiivisen komitatiivisuuden tapauksiin kiintopisteiden ilmaisemien tarkoitteiden elollisuuden ja elottomuuden mukaan, kuten Johanna Meriläinen (2015) *kanssa*-grammia käsittelevässä pro gradu -työssään. Olen käsitellyt näitä kaikkia merkitysryhmiä

omissa alaluvuissaan sanallisesti ja esittänyt *ohessa* ja *ohella* -muotojen esiintymät kussakin ryhmässä myös lukuina taulukoiden muodossa. Tässä luvussa palaan vielä esiintymämääriin kaikkien merkitysryhmien osalta.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä toimii kognitiivinen semantiikka. Tutkimuksen lähtökohtana on ollut kognitiivisen kielentutkimuksen kielinäkemyksen mukainen oletus siitä, että pienikin ero kielellisessä muodossa merkitsee väistämättä eroa myös ilmauksen merkityksessä, jolloin ulko- ja sisäpaikallissijaisia grammin muotoja ei voida pitää toistensa täydellisinä synonyymeina. Olen tarkastellut tutkimuksessani *ohessa* ja *ohella* -grammien synonymiaa ja toisaalta polyseemisuutta kognitiivisen kieliopin termejä hyödyntäen. Keskeisiä kuvauskäsitteitä työssäni ovat muuttuja ja kiintopiste sekä konseptuaaliset perusrelaatiot.

7.1. Tutkimustulokset

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli, mitä merkityksiä *ohessa* ja *ohella* -grammeilla ilmaistaan. Aineistoesimerkkien luokittelu konkreettisiin spatiaalisiin sekä abstrakteihin temporaalisiin, komitatiivisiin ja vertailua ilmaiseviin tapauksiin osoittautui työni kannalta toimivaksi ratkaisuksi, sillä kaikki esimerkit löysivät luontevasti paikkansa tästä luokituksesta ja kaikkia näitä merkityksiä myös ilmaistiin ainakin jommallakummalla grammin muodolla. Monet esimerkeistä tosin olisi voinut tulkita kahteen tai jopa kolmeen eri merkitysryhmään kuuluviksi. Ratkaisin asian luokittelemalla rajatapauksiksi katsomani esimerkit abstrakteimpaan ryhmään ellei muu merkitys ollut lauseessa selvästi ensisijainen. *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaisemien merkitysten yleisyyttä havainnollistaa kuvio 5. Sekä *ohessa* että *ohella* -grammilla ilmaistaan aineistoni mukaan suurimmaksi osaksi abstrakteja suhteita: temporaalisuutta ja komitatiivisuutta.

KUVIO 5. *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaiset merkitykset.

Spatiaalisten esimerkkien jakaminen edelleen lateraaliseen akseliin kytkeytyviin ja siitä riippumattomiin tapauksiin paljasti, etteivät alkuperältään lateraalista läheisyyttä ilmaisevat *ohessa* tai *ohella* -grammi kuvaa yksiselitteisesti lateraalista 'vieressä'-merkitystä. Kielitoimiston sanakirjan *ohessa*-sana-artikkelissa kolmantena esitelty suhdetta paikkaan kuvaava merkitys 'vieressä, sivussa, varrella' ei siis sellaisenaan toteudu aineistossani (KS s.v. *ohessa*). Toisaalta sanakirjassa tätä merkitystä havainnollistavassa esimerkissä (3) (luvussa 1.5.) postpositio on taivutettu elatiiviin, joka jäi tämän tutkimuksen rajauksen ulkopuolelle. Mielenkiintoista olisikin tutkia myös *ohessa*-grammin tulo- ja erosijaisia illatiivi- ja elatiivi-muotoja ja selvittää, onko näillä muodoilla konkreettista spatiaalista (lateraaliseen akseliin kytkeytyvää) käyttöä.

Toisena tutkimuskysymyksenäni kysyin, mitä eroa *ohessa* ja *ohella* -grammien merkityksillä on. Tätä olen tarkastellut edellä kuvaamani ryhmäjaon kautta laskemalla kuhunkin merkitysryhmään kuuluvien *ohessa* ja *ohella* -esimerkkien määrän ja vertaamalla lukuja toisiinsa. Olen määritellyt jokaisen aineistoni 418 esimerkin merkityksen erikseen laadullisen analyysin avulla. Näihin määrällisiin tuloksiin suhtaudun siten, että ne antavat suuntaa *ohessa*- ja *ohella*-muodon yleisyydestä kussakin merkitysryhmässä. Tutkijan introspektioni on väistämättä vaikuttanut saamiini tuloksiin, etenkin rajatapausten luokittelun

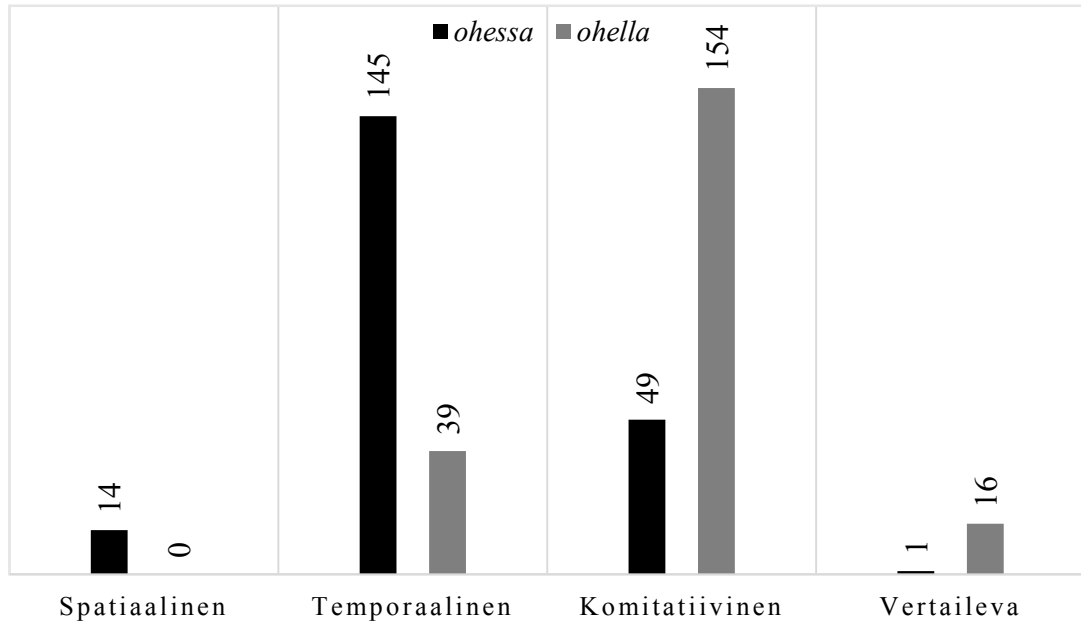
osalta, vaikka olenkin noudattanut luokittelussa johdonmukaisuutta. Aineiston rajaaminen *ohella*-tapausten osalta 212 satunnaiseen esimerkkiin on myös vaikuttanut saamiini tuloksiin, mutta toisaalta poiminnan satunnaisuus ja esimerkkien kohtalaisen suuri määrä takaavat nähdäkseni sen, ettei *ohella*-aineiston laadullinen luotettavuus ole tästä rajauksesta kärsinyt. Kaikkien *ohessa* ja *ohella* -grammien merkitysten jakautumista aineistossa havainnollistan taulukossa 7.

TAULUKKO 7. Kaikki *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaiset merkitykset aineistossa.

Merkitysryhmät	<i>ohessa</i>	<i>ohella</i>	Yhteensä
Spatiaalinen 'vieressä', 'lähellä'	14	0	14
Temporaalinen 'samanaikaisesti'	145	39	184
Komitatiivinen 'yhdessä', 'lisäksi'	49	154	203
Vertaileva 'rinnalla'	1	16	17

Taulukossa 7 silmiin pistävin tulos on, ettei *ohella*-grammi ilmaise lainkaan konkreettisia spatiaalisia suhteita. Havainto ei silti ole täysin yllättävä, sillä se saa tukea myös *ohella*-grammin sanakirjakuvauksista: Kielitoimiston sanakirjassa suhde paikkaan -merkitystä ei mainita (KS s.v. *ohella*), ja Nykysuomen sanakirjassakin se mainitaan harvinaiseksi (NS s.v. *ohella*). *ohessa*-tapauksistakin vain pieni määrä adverbeja on merkitykseltään spatiaalisia. *ohessa* ei spesifioi sijainnin suuntaa lateraalilla akselilla, vaan spatiaaliset tapaukset ovat erikoistuneet 'johonkin liitettynä/liittyneenä' (merkitys (2) luvussa 1.5.) tai 'jonkin yhteydessä' sijaitsemisen merkitykseen.

Taulukko 7 osoittaa myös, että eri merkitysryhmiin kuuluvien tapausten yleisyys vaihtelee *ohessa* ja *ohella* -muotojen välillä. *ohessa*-grammilla ilmaistaan eniten temporaalisia suhteita, ja *ohella* taas toimii lähes puolessa tapauksistaan komitatiivisuuden ilmauksena. Kuvio 4 havainnollistaa *ohessa* ja *ohella* -tapausten jakautumista eri merkitysryhmiin. Ryhmät on esitetty kuviossa 6 järjestyksessä konkreettisimmasta merkityksestä abstrakteimpaan työni analyysiosaa mukaillen.

KUVIO 6. *ohessa* ja *ohella* -grammien merkitysten jakautuminen aineistossa.

Kuviossa hahmottuu *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaisemien merkitysten keskittyminen yhdessä konkreettinen–abstraktinen-jatkumolla janan keskivaiheille eli temporaalisuuden ja komitatiivisuuden ilmauksiin. Toisaalta kuvio havainnollistaa tehokkaasti sitä, kuinka sisäpaikallissijaisen *ohessa*-grammin merkitykset ovat painottuneet janan konkreettisempaan päähän: temporaalisia ilmauksista on ylivoimainen enemmistö, komitatiivisia ilmauksia on toiseksi eniten, spatiaalisia jonkin verran, mutta vertailevia ei juuri ollenkaan. Ulkopaikallissija *ohella* puolestaan ilmaisee *ohessa*-grammia enemmän janan abstraktiin päähän sijoittuvia merkityksiä komitatiivisuutta ja vertailua, mutta kaikkein konkreettisinta merkitystä, spatiaalisuutta, *ohella* ei aineistoni perusteella ilmaise lainkaan.

Inessiivi- ja adessiivimuotojen osittainen työnjako konkreettisten ja abstraktien merkitysten välillä sopii yhteen sijojen omien merkitysten opposition kanssa. Sisäisyys–ulkoisuus ja kiinteys–irralisuus -oppositiot heijastuvat grammien ilmaisemiin relaatioihin. *ohessa* hakeutuu relaatioista tavallisimmin INKLUUSION ja SEPARAATION rajalle KONTAKTIN ilmaisimeksi. *ohella* taas ilmaisee usein kuten adessiivikin SEPARAATIOTA tai ASSOSIAATIOTA. Vastaavasti merkitysryhmistä spatiaalisuus hahmottuu herkimmin KONTAKTINA kun taas vertailussa on kyse ASSOSIAATIOSTA. Eri merkitysryhmien tyypilliset kiintopisteet myös eroavat toisistaan siten, että spatiaalinen tilanilmaus yhdistyy konkreettisen en-

titeetin kanssa KONTAKTI-relaationa, kun taas esimerkiksi faktiivisen komitatiivisen ilmauksen elollinen kiintopiste kiinnittyy lähes yksinomaan *ohella*-grammiin. Merkitysryhmät ketjuutuvat toisiinsa siten, että spatiaalinen merkitys on usein osa temporaalista merkitystä ja komitatiivinen merkitys toimii lähteenä vertailun ilmauksille. Tämän vuoksi on luontevaa, että spatiaalista kontaktia ilmaiseva *ohessa* toimii useammin myös temporaalisissa ilmauksissa ja komitatiivinen *ohella* taas vertailussa.

Kolmantena tutkimuskysymyksenäni oli selvittää, mitä eroa on grammin sisä- ja ulkopai-
kallissijojen käytössä eli esiintyvätkö grammit postpositiona genetiivimuotoisen täyden-
nyksen kanssa vai adverbeina ilman täydennystä. *ohessa* ja *ohella* -grammien jakautu-
mista adverbeihin havainnollistaa taulukko 8.

TAULUKKO 8. *ohessa* ja *ohella* -grammien käyttö aineistossa.

Adverbi	<i>ohessa</i> 35	<i>ohella</i> 0
Postpositio	<i>ohessa</i> 174	<i>ohella</i> 209

Adverbikäyttöä esiintyy aineistossani melko vähän verrattuna postpositiokäyttöön. Kaikki adverbina ilman genetiivisijaista täydennystä esiintyvät tapaukset ovat *ohessa*-muotoa eikä *ohella*-adverbeja siten esiinny. Nykysuomen sanakirja (NS) erottaa toisistaan *ohessa* ja *ohella* -grammien adverbi ja postpositiokäytön. Sen mukaan molempia muotoja käytetään sekä adverbina että täydennyksen kanssa (NS s.v. *ohella*). Oma tutkimusaineistoni ei tue havaintoa, jonka mukaan *ohella* voisi esiintyä adverbina. Edes haku koko Kalevan osakorpuksesta ei tuota yhtään *ohella*-adverbi esiintymää. *ohessa*-adverbi kytkeytyy nimenomaan *ohessa*-grammille tyypillisiin merkitysryhmiin: adverbit ilmaisevat ainoastaan konkreettisista spatiaalisista sekä temporaalisista tilaa.

7.2. Lopuksi

Tutkimusaineistona tässä tutkimuksessa on aitoa nyky-yleiskieltä edustava sanomalehti-
aineisto. Tämän voi ilman muuta olettaa vaikuttaneen tutkimuksen tuloksiin. Lehtitek-
steissä käsiteltävät aiheet ovat esimerkiksi usein abstrakteja, mitä *ohessa* ja *ohella* -gram-
min merkityksetkin mukailevat. Lisäksi lehdessä julkaistavan materiaalin voi olettaa pyr-

kivän huoliteltuun yleiskieleen, minkä vuoksi esimerkiksi suurin osa käsittelemistäni tapauksista on kokonaisia lauseita. Spatiaalista suhdetta kuvaavaa *ohessa*-adverbia havaittiin käytettävän usein verbittömissä rakenteissa, joten vähemmän muodollisessa tekstissä näiden tapausten osuus olisi voinut olla suurempi. Uudenlaisten kontekstien esiin saamiseksi aineistoa voisi olla mielenkiintoista laajentaa muihin tekstilajeihin ja kenties arkisempaan kielenkäyttöön esimerkiksi internet-materiaaliin.

ohessa ja *ohella* -grammien polysemian tutkimisen kannalta kaikkien tapausten jakaminen tarkkarajaisesti merkityskategorioihin ei täysin sopinut yhteen grammien monitasoisen luonteen kanssa. Esimerkiksi temporaalinen merkitys implikoi usein läheisyyttä myös spatiaalisella tasolla ja vertailun ilmaus vaatii taustalleen esimerkiksi samassa ajassa tai yhdessä toimimisen merkityksen. Tiukka kategorisointi mahdollisti kuitenkin *ohessa* ja *ohella* -grammien ilmaisemien merkitysten keskinäisen vertailun, joten pystyin tekemään tarkempia havaintoja grammien synonyymiasta ja sisä- ja ulkopaikallissijojen merkitysopositiosta.

Tutkimustulosteni mukaan alkuperäisen merkityksensä perusteella lateraalista läheisyyttä kuvaavaksi luokittevat *ohessa* ja *ohella* -grammit eivät ilmaise yksiselitteisesti lateraalille akselille sijoittuvaa spatiaalista läheisyyttä. Suomen nyky-yleiskielessä molemmat grammin muodot ovat keskittyneet pääasiassa abstraktien suhteiden, komitatiivisuuden ja temporaalisuuden ilmaisuun. Tutkimustulosten perusteella voi todeta, että *ohessa* ja *ohella* -muotojen työnjako ei ole ehdoton tai mekaaninen. Grammin inessiivi- ja adessiivimuotoja ei kuitenkaan voi pitää täysin synonyymisinä, sillä ne eivät sovi toistensa korvaajiksi kaikissa merkitysyhteyksissä. Lisäksi grammien käyttö eroaa toisistaan siltä osin, että *ohessa* voi toimia lauseessa myös adverbina, mutta *ohella*-muodon käyttö vaatii aina seurakseen genetiivimuotoisen täydennyksen.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Kaleva 1998–1999. 10 miljoonan sanan laajuinen kokoelma suomenkielisiä sähköisiä dokumentteja. Koostajat: Helsingin yliopiston kielitieteen laitos ja CSC Tieteellinen laskenta Oy. <http://www.csc.fi/kielipankki/>

Kirjallisuus

ALHONIEMI, ALHO 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. – *Sananjalka* 30 s. 27–44.

HADDINGTON, PENTTI – SIVONEN, JARI 2010: *Kielentutkimuksen modernit klassikot: kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede*. Helsinki: Gaudeamus.

HAIMAN, JOHN 1985: *Natural syntax: iconicity and erosion*. Cambridge studies in linguistics 44. Cambridge: Cambridge University Press.

HALLIDAY, M. A. K. 1985: *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.

HAUKIOJA, TIMO 2000: Adpositioista ja relationaalisista substantiiveista. – Anneli Pajunen (toim.) *Näkökulmia kielitypologiaan* s. 88–108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HEIKKINEN, KIRSI 1994: *Eräiden lateraalialäheisyyttä osoittavien postpositioiden semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization: a conceptual framework*. Chicago: University of Chicago Press.

HUUMO, TUOMAS 2013: Kaiken edellä on nainen: suomen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. – *Sananjalka* 55 s. 7–28.

HUUMO, TUOMAS – PEIPONEN, PIIA 2013: Adpositiot, liike ja dynamiikka: mikä erottaa muotoja vieressä ja vierellä? – *Folia Uralica Debreceniensia* 20. s. 73–86.

HUUMO, TUOMAS – SIVONEN, JARI 2010: Leonard Talmy – Kognitiivisen kielitieteen klassikko. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.) *Kielentutkimuksen modernit*

- klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 19–40. Helsinki: Gaudeamus.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Nykysuomen sanakirja 6, Etymologinen sanakirja*. Porvoo: WSOY.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta – Tapani Lehtinen, Lea Laitinen (toim.) *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 121–156. *Kieli 12*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JANTUNEN, JARMO HARRI 2009: Ei pelkästään mielikuvituksen puutteen vuoksi – kieliaineistojen systemaattinen käyttö kielentutkimuksessa. – *Virittäjä* 1 s. 101–113.
- KARVONEN, PIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. – Tapani Lehtinen, Susanna Shore (toim.) *Kieli, valta ja eriarvoisuus: esitelmää 18. kielitieteen päiviltä* s. 149–165. *Kieli 6*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2015. <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> (15.10.2015)
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Volume 1, Theoretical prerequisites*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.
- 1991: *Foundations of cognitive grammar. Volume 2, Descriptive application*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.
- LEHISMETS, KERSTEN 2014: *Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden yli, läpi, kautta ja pitkin kognitiivista semantiikkaa*. Tartu: Tartu ülikool kirjastus.
- LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA 1997: *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia suomesta*. *Kieli 12*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys, Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. *Kieli 7*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MERILÄINEN, JOHANNA 2015: *Taitava kieken kanssa. kanssa-grammin polysemiaa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen laitos.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Porvoo: WSOY 1951–1961.

- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OJUTKANGAS, KRISTA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? "Synonyymisten" muotojen analyysi. – *Sananjalka* 52 s. 19–45.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja: nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2010: Ronald W. Langacker ja kognitiivisen kielitieteen perusta. – Jari Sivonen Pentti Haddington (toim.) *Kielen tutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 41–70. Helsinki: Gaudeamus.
- PEKKARINEN, HELI 2011: *Monikasvoinen TAVA-partisiippi: Tutkimus suomen TAVA-partisiipin käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Edita 1990–1994.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka: terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turku: Turun yliopisto.
- SIVONEN, JARI: Kognitiivinen näkökulma lähimerkityksisiin paikanmuutosverbeihin. Ilona Herlin – Jyrki Kalliokoski – Lari Kotilainen – Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset*. s. 513–533. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992.
- SUUTARI, TONI 2006: Body-part names and grammaticalization. Marja-Liisa Helasvuo – Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective: Case, Space and person in Finnish* s. 101–128. Amsterdam: John Benjamins.
- SVOROU, SOTERIA 1994: *The Grammar of Space*. Amsterdam: John Benjamins.
- TALMY, LEONARD 2000a: *Toward a cognitive semantics. Volume I, Concept structuring systems. Language, speech, and communication*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- 2000b: *Toward a cognitive semantics. Volume II, Typology and process in concept structuring. Language, speech, and communication*. Cambridge, Mass: MIT Press.

- 2005: Foreword. Monica Gonzalez-Marquez – Irene Mittelberg – Seana Coulson – Michael J. Spivey (toim.) *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- TOGNINI-BONELLI, ELENA 2001: Corpus linguistics at work. *Studies in corpus linguistics* 6. Amsterdam: John Benjamins.
- TUMMERS, JOSE – HEYLEN, KRIS – GEERAERTS, DIRK 2005: Usage-based approaches in Cognitive Linguistics: A technical state of the art. – *Corpus Linguistics & Linguistic Theory* 2 s. 225–261.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (15.10.2015).
- VÄSTI, KATJA 2012: *Verbittömät tapahtumanilmaukset: suunnannäyttäjinä Lähde- ja Kohde-konstruktio*. Oulu: Oulun yliopisto.